శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమునకొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

రాజమహేంద్రవరము

సంపుటము ౨] నందనసంవత్సరభాద్రపదమాసము. (30-9-92.) [సంచిక 3.

సుభాషిత రత్నావళియొక్క కృత్యాది పద్యములు.

భర్తృహరిచే సంస్కృతమున సుభాషితరత్నావళియను పేర నీతిశృంగార వైరాగ్యశతకములు రచియింపఁబడి యేనుఁగు లక్ష్మణకవిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినవి. సంస్కృతమునుండి తెనిఁగింపఁబడిన గ్రంథములలో నింత నిర్దుష్టముగను, మృదు మధురముగను, మూలమున కనుగుణ్యముగను రచియింపఁబడిన గ్రంథము సాధారణముగా వేరొకటి కానము. ఈకవీశ్వరుఁ డొకానొకచోట మూలగ్రంథమునకంటెను నెక్కువ రసమును తీసికొనివచ్చెనని కవీశ్వరుల యభిప్రాయమై యున్నది. ఒకభాషయందలి యభిప్రాయమును మఱియొక్క భాషలోనికి తీసికొనివచ్చుట మిక్కిలి దుర్లభము. ఇతని నివాసగ్రామము కాకినాడకు సమీపమునందున్న పెద్దాడ యని కృత్యాది పద్యములవల్లను, ఆశ్వాసాంతపద్యములవల్లను, తెలియుచున్నది. ఇతఁడు వాధూలసగోత్రుఁడు. వీరింటిపేరు మొదట పైడిపాటివారైనను పెద్దాపురమునందు ప్రభుత్వముచేసిన గజపతు లితనివంశపూర్వీకుఁడగున సింగనమంత్రికి ఏనుఁగులతోడ అగ్రహారములిచ్చుటఁబట్టి యితనికీయింటిపేరు గలిగెను. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మన సమకాలీనుఁడని చెప్పుదురు. పురాతన గ్రంథములయందు నాకు దొరకిన యొకప్రతినుండి అచ్చుపడిన గ్రంథములయందు లేని యీకృత్యాదిపద్యములు చదువరుల కాహ్లాదముకలిగించునని వ్రాయుచున్నాను. ఇతఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యమును, విశ్వామిత్రచరిత్రమును, సూర్యశతకమును, గంగామాహాత్మ్యము మొదలగు గ్రంథములను రచియించినాఁడు.

K. R. V. Kristna Row.

ఉ॥ శ్రీలలితాద్రిజా ఘుసృణచిత్రకరాగము గాంచి తావక।
భ్రూలతపల్లవించె ననబోఁడినిజంబని మించుటద్దనున్।
గేలధరించి శ్రీమఁదిలకింపఁగఁ జూపు విలాసశాలికన్।
బాలిత సర్వభక్తజనపాళికి మ్రొక్కెదఁ జంద్రమౌళికిన్ ॥౧॥

ఉ॥ తోయధిసారమై యితరదుర్లభమై గుణరమ్యమై జగ।
ద్గేయమహత్త్వమై భువనదీపకమై కమలాఖ్యమై నిశా।
నాయకసోదరంబయి మనఃప్రియమౌ రతనంబులో మ్మనన్।
బాయకతాల్చు శౌరి నిరపాయసుఖంబులు మాకు నీవుతన్॥౨॥

ఉ॥ ప్రామినుకుల్ ముఖాబ్జముల భారతి నెచ్చెలులై వసింప నె।
త్తామరపువ్వుపీఠముగఁ దాపసముఖ్యులు సర్వనిర్జర।
గ్రామణులాత్మకింకరులుగా జగమేలెడు మేటిభక్తచిం।
తామణి మాకు సత్కృపఁబితామహుఁడిచ్చుఁ జిరాయురున్నతుల్॥౩॥

ఉ॥ శంకరచారుదృక్కుముదచంద్రిక యోగిజనప్రసన్న హృ।
త్పంకజరాజహంసి శ్రుతిదర్పణదృశ్య నిజస్వరూప వి।
శ్వాంకుర జన్మభూమి తుహినాద్రితపఃఫలరాశి చంద్రరే।
ఖాంకిత రమ్యమౌళి జగదంబ శుభంబులు మాకు నీవుతన్॥౪॥

చ॥ మినుకుకడాసి పైఁ బసమించిన నెమ్మయి డాలుజాళువా।
ననజడికై పడిన్ మగని నల్లని మేనికి వన్నె పెట్టఁగా।
గొనబు వహించు జవ్వని ముకుందుని పట్టపుదేవి ప్రేమతో।
వననిధికన్యమామక నివాసములన్ వసియించుఁగావుతన్॥౫॥

క॥ రామేశ్వర మహిమను వి।శ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం।
గా మాహాత్మ్యము మొదలగు।శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించితిమఱియున్॥౬॥

వ॥ ఏనొక్క చాటుప్రబంధంబు రచించెదనని నిశ్చయించి దేవపూజా సదనంబునఁ బద్మాసనాసీనుండనయి చిత్తంబు నియమాయత్తంబుఁగావించి పురహర చరణారవింద ధ్యాన సుధానుభవంబు చేయుచున్న సమయంబున॥

సీ॥ కలధౌతగిరియును గలధౌతగిరియును విల్లుగాఁ బొడవైన యిల్లుగాఁగఁ।
గమలాహితుండును గమలాహితుండును శరముగా లలితశేఖరముగాఁగఁ।
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును సందిగా మెయి దాల్పు బూదిగాఁగఁ।
బవనప్రియుండును బవనప్రియుండును సొమ్ముగా ఫాలనేత్రమ్ముగాఁగఁ।
గ్రాలు పెనువేల్పు మమ్మేనవాలు దాల్పు।జగములకు తేఁడు ధనదుని సంగడీఁడు।
హరుఁడు పెద్దాడసోమశంకరుఁడు హృదయ।సరసిజంబున నాకు సాక్షాత్కరించె॥

క॥ ఈరీతిన్ గృతసాక్షా।త్కారుండగు సాంబశివునిఁ గని మానసపూ।
జారచనలఁ గొలిచి నమ।స్కారంబులఁ జేసితిన్ వికస్వరమతినై॥౯।

క॥ అతివేలానంద సమ।న్వితునన్నుఁ గృపాకటాక్ష నిబిడజ్యోత్స్నా।
ప్లుతుఁ జేసి పార్వతీపతి।హితమతి నతిమధురఫణితి నిట్లని పలికెన్॥౧౦॥

చ॥ నెలకొనితియ్యగాఁ బలుకనేర్పును మూకని పేడుభంగి రా।
చిలుకయు వీణయుఁ దనుభజింపఁగ గీతసుధాపయోధిలోఁ।
బోలుపుగ నోలలాడు ననబోఁడి నిరంతరసుప్రసన్నయై।
పలుకువెలంది నావదనపద్మమునన్ విహరించుఁగావుతన్॥౧౧॥

శా॥ శ్రీవాణీరమణాదులెవ్వని జయశ్రీకాములై కొల్తురే।
దేవున్ బ్రాఁజదువుల్ గజాననుని దెల్పున్ జగత్కర్తగా।
నావిద్యాగురునిన్ గణేశ్వరుని భక్తాభీష్టసంధాయకున్।
సేవింతున్ మదిలో వినాయకుని సుశ్రేయార్థసంసిద్ధికిన్॥౧౨॥

ఉ॥ మూడుగుణంబులున్ బరమమూర్తులు మూడును మూడువేదముల్।
మూడుమహాక్షరంబులొక మూర్తిగఁబూనిన మేటివేలుపుం।
బ్రోడలకేలుమోడ్పులు సమున్నతిఁగైకొను సామిచూడ్కికిన్।
వేడుకసేయు దేవుఁ గవిస్తుత తేజు రవిన్ భజించెదన్॥౧౩॥

చ॥ ఇనజునితోడమైత్రి ఘటియించియు వారిధి దాఁటి జానకిన్।
గనుఁగొనివచ్చియున్ జవముగైకొనిమందులు దెచ్చి లక్ష్మణున్।
మనిచియు దైత్యులన్ బిలుకనూర్చియు రాఘవు చేత మెప్పుఁబొం।
దిన హనుమంతు శాంతు వినుతింతు మహాబలవంతు నెంతయున్॥౧౭॥

గీ॥ యుక్తినొక్కొక్కవర్ణ మత్యుగ్రపాప।
విదళనముచేయ శతకోటి విస్తరముగ।
రామచరిత మొనర్చినవామలూరు।
సంభవునకుఁ బ్రణామముల్ సంఘటింతు॥౧౮॥

గీ॥ పరమపావనమగు మహాభారతంబు।
పంచమామ్నాయముగ రచియించి ప్రజకు।
ముక్తిమార్గంబుచూపిన మునికులేంద్రు।
బాదరాయణుఁ గవిసార్వభౌముఁ దలఁతు॥౧౯॥

గీ॥ సారకవితా సుధారసాసారకలన।
రసికజనుల మనోమయూరములఁ దనుపు।
ఘనులవర్ణింతు శివభద్రకాళిదాస।
చోరమాఘమయూరాది సుకవివరుల॥౨౦॥

ఉ॥ ఆయతియుక్తిమువ్వురు మహామునులంచిత వాక్ప్రపంచ ధా।
రేయులు శబ్దశాస్త్రమొనరించినభంగి నుదారభారతా।

మ్నాయము విశ్వసూక్తుల నొనర్చినమాన్యుల నన్నయార్యునిన్।
ధీయుతు శంభుదాసుఁ గవితిక్కమహీశ్వరుఁ బ్రస్తుతించెదన్॥ ౨౧॥

గీ॥ సోమభాస్కర శ్రీనాథభీమరామ।భద్రవీర భద్రాదుల భద్రకరుల।
మాననీయుల దేవతామహిమఁబూని।యలరునాంధ్రక వీంద్రుల నభినుతింతు

క॥ ఆకరపల్లి కులాబ్ధిని।శాకరుఁగోదండరామ సద్గురుఁదలఁతున్।
శ్రీకరు విప్రాకార।శ్రీకరునిన్ వేదశాస్త్రసిద్ధాంతనిధిన్॥ ౨౩॥

క॥ పికమధురోక్తుల చాడ్పన।
సుకవుల వాక్యములు కర్ణసుఖకరములగున్।
కుకవుల పలుకులు కాక।
ప్రకరరుతంబులను బోలెఁ బరుషంబులగున్॥ ౨౪॥

క॥ సామజము మీఁదఁగవిసిన।
దోమల చందమున సుకవితో వాదింపం।
గామొనసివచ్చు జడుల న।
నామతరుల ఖలులఁజూచి నవ్వరె సరసుల్॥ ౨౫॥

వ॥ అని యిష్టదేవతా నమస్కారప్రభృతి కృతిముఖ శుభాచారంబు లాచరిం
నామనంబులోన.

గీ॥ భర్తృహరి యనఁదగిన భూభర్త నాడు।
భక్తిచే యోగిజన సార్వభౌముఁడగుచు।
నీతిశృంగార వైరాగ్యరీతు లమర।
వృత్త శతకత్రయము రచియించె మున్ను॥ ౨౬॥

క॥ వెలయు సుభాషితరత్నా।వళియన భర్తృహరియోగిపతి కృతివిధినో।
జ్జ్వలగుణశోభితమై సొం।పులు గులుకు రసజ్ఞకంఠభూషణమగుచున్॥ ౨౭॥

గీ॥ అమ్మహాకృతి నీవు రమ్యాంధ్రదేశ।భాషచే సరసముగఁ గబ్బమురచించి।
మాకు సదుపాయనముగ సమర్పితంబు।సేయుము నితాంతభక్తివిశేషయుక్తి॥

గీ॥ సామ సంగీతములకన్న శైలకన్య।బాషితంబులకన్నను బాహులేయ।
కథలకన్నను గర్ణసుఖప్రదములు। భక్తులర్పించు కావ్యగుంభనలుమాకు॥ ౨౮

వ॥ అని సర్వజ్ఞుం డాజ్ఞాపించి మనోరథసిద్ధి యగునని దీవించుటం జేసి యంత
రంగంబునం దరంగితంబగు హర్షోత్కర్షంబునఁ గృతి రచియింపందొడంగి
మదీయవంశావతారం బభివర్ణించెద॥ ౨౯॥ [సశేషము.]

మృచ్ఛకటికము, చతుర్థాంకము. (౫౬-పుట శేషము.)

విదూ—(ప్రవేశించి-చూచి) ఆహాహా! ఈవృక్షవాటికా సంబంధమగు రమణీయసంపద! ఆకులుం బూవులు నొక్కటెయుఁగుగలవిగా ననేకవృక్షము లొక్కయెడం మొలవైచిరి! మరి, ఎడలేని చెట్టుమొదళ్ళ యువతిజనులకు మొఁబటియెత్తున నుయ్యాలలు గట్టిరి. అడవిమొల్ల, నల్లవావిలి, జాజి, మల్లె, విరజాజి, గోరంట, గురువింద లోనగువాని కుసుమములు సువర్ణములై పూచి తమంతనె రాల, దీని రామణీయకమునకు నందనవనమును దీసిపోయినదిగదా! ఇదిగో! ఇచ్చట నుదయ సూర్యసమప్రభములగు నెత్తిదామరలును రక్తోత్పలములును దిగుడుబావిని సంజగొల్పెనుగదా! మరియు,

క॥ ఈయదియశోకవృక్షం। బీయదనఁజిగిర్పఁబూలునెనయఁగఁగలనఁ।
మేయెల్ల నెత్తిమట్టిని। బూయింపులఁజేరు సుభటుపోలికనమరెఁ॥

కానీ! అయితే మీయమ్మగారెక్కడ?

చేటి—చూపు క్రిందికిదింపు! అమ్మనుజూడు!

విదూ—(చూచి చేరంజని) అమ్మా! నీకు మేలగుంగాక!

వసం—ఓయీ! మైత్రేయుఁడుగారూ! (లేచి) కుశలమా మీకెల్ల! ఇదిగో ఆసనము! ఇందుఁగూర్చుండుఁడు!

విదూ—నీవుకూర్చుండవమ్మా! (ఇరువురును గూర్చుండిరి)

వసం—సార్థవాహపుత్త్రునిగారికిఁ గుశలమేగదా!

విదూ—అమ్మా! కుశలమే!

వసం—ఓమైత్రేయుఁడుగారూ! ఇపుడొకమాట!

చ॥ ప్రణయము వేళ్ళుగా మొలిచి ప్రక్కలకొమ్మలుగావినీతి, స
ద్గుణములు లేఁజిగుళ్ళుగను గొప్పదనంబులు పుష్పరాశిగా
ధనఫలముల్ విదిర్పఁగనుదప్పని సాధుమహీజముల్ మహా
గుణతతి నాశ్రయించుఁగదుఁగూర్మిసుహృద్విహగాళి సర్వదా!

విదూ—(తనలో) ఎంతదూరమాలోచించినదిరా దుష్టవిలాసిని! (పైకి) కాకేమి!

వసం—ఓయీ! నీరాక కేమిప్రయోజనము?

విదూ—అమ్మా! విను! పూజ్యులగు చారుదత్తుఁడుగారు చేతులు తలపైజోడించి మీతోనిట్లని విన్నవింపుమన్నారు.

వసం—(అంజలిపట్టి) వారియాజ్ఞ యేమి!

విదూ—నీకు నాయందుఁగల విస్రంభమునుబట్టి నాదెగదా యనుకొని యాసువర్ణభాండమును జూదములోఁ గోలుపోయితిని. సభికుఁడో రాజవార్తాహారియో, యెవరిచేతిలోఁ జిక్కెనో తెలియలేదు.

చేటి—అమ్మా! నీకు మంచికాలములే! ఆయన జూదగాఁడు గూడనయ్యె!

వసం—(తనలో) ఏమీ! దొంగకుఁ జిక్కిన దానిని మానరక్షణకొఱకా జూదములోఁ బెట్టితినని చెప్పిపుచ్చుట? కనుకనే ఆయనం గామించితిని.

విదూ—కావున దానికి మాఱుగా నిదె రత్నావళిని గైకొనెదుగాక!

వసం—(తనలో) ఏమి! ఈయలంకారమును దర్శించెదనా! (ఆలోచించి) అయితే ఎందులకులే! పోనీ!

విదూ—అయితే ఏమమ్మా! ఈరత్నావళిని మీరుగొనరా?

వసం—(నవ్విసఖీముఖమునకై తిరిగి) మైత్రేయా! రత్నావళి నేలకైకొనును? ఎందులకు (అని ఆగ్రహించి ప్రక్కనిడికొని తనలో) పూలు పలచపడినను దీయమామిడి మకరంద బిందువులను జిలుకదా? (పైకి) అయ్యా! నాపలుకులుగా నాజూదరి చారుదత్తునిగారితో నిట్లనివిన్నవింపుఁడు.—“నేనును బ్రదోషవేళను దమ్ము సందర్శింపవచ్చెద”నని.

విదూ—(తనలో) ఏమీ! అక్కడకేగి యింకొకటి తెచ్చుకొనునా! (పైకి) అమ్మా! అట్లె చెప్పెదను. (తనలో) ఆ! మాగణికా ప్రసంగములను మానుకొమ్మని చెప్పెదను.

వస—చేటీ! ఈయలంకారమందుకొమ్ము చారుదత్తునితో వేడ్కలుసల్పఁజనెదము.

చేటి—చూడుండి! చూడుండి! మింటముసురుపట్టి దుర్దినముగాఁ జీకట్లు పడఁజొచ్చెను!

క॥ ఉదయించునేని మేఘము। పొదవినను నిశల్ సువర్షముల్ గురిసిన యే।
నది యెల్లనే గణింపను। హృదయముదయితాభిముఖత నొచ్చినవేళన్॥

కస్సీ! హారముగొని వేళంబెరావే!

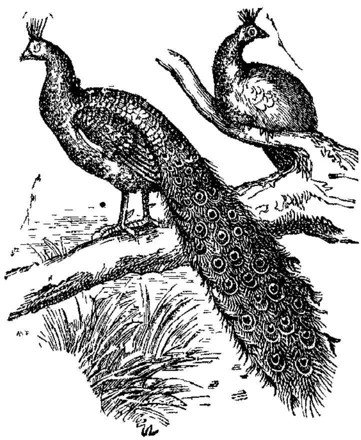
(అని యందఱు నిష్క్రమించిరి)

ఇది మదనికాశర్విలకమను చతుర్థాంకము.

[సశేషము.]

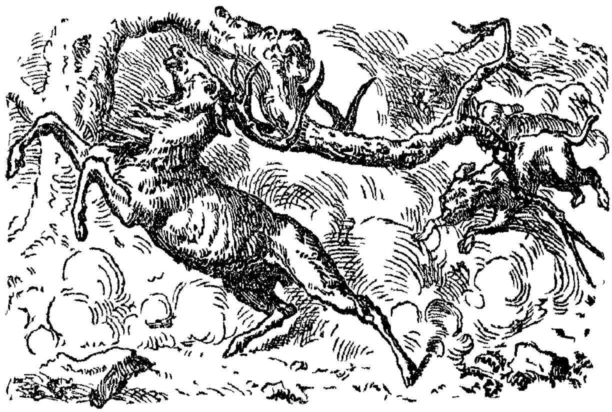
వా. వాసుదేవశాస్త్రి:

నెమలిని పక్షిరాజునుగాఁ జేయఁగోరుట.

పూర్వకాలమునం దొకసారి తమకు రాజు నేర్పఱుచుకొనుటకయి పక్షులన్నియు నొక చోటసభచేసి యెవరిని రాజునుగా నేర్పఱుచుకొందుమాయని యాలోచించుకొనుచుండెను. అప్పు డనేకపక్షులు వచ్చి పక్షిరాజాధిపత్యమునకు తామే యర్హులమని బయలుదేరి తమతమసామర్థ్యములను సభవారిలోఁ జెప్పుకొనసాగెను. అప్పుడు నెమలి వారివద్దనిలిచి తన సౌందర్యమును వారికిఁజూపి, చిత్రవర్ణముగల పురివిప్పి వారియెదుట మనోహరముగా నృత్యముచేసి తన నాట్యకౌశలమును గనుపఱిచి, పక్షిరాజ్యమునకుఁ దన్ను పట్టముకట్టమువలసి నప్రార్థించెను. అవన్నెలును చిన్నెలునుజూచి భ్రమించి విశేషసంఖ్యగల పక్షులు పక్షిరాజ్యమును నెమలికే యియ్యవలసినదని నిర్ధారణము చేసెను. అంత మంచిరాజు తమకు లభించినందునకై పరమానందమునొంది పక్షులన్నియు టెక్కలెగరవైచుచు రాజ్యాభిషేకమహోత్సవమునకయి ప్రయత్నించుచుండఁగా, ఆగుంపులోనుండి చిలుకయొక్కటి పయికివచ్చి స్వభావ మనోహరమైన తన సుస్వరముతో సభవారి నుద్దేశించి యిట్లనియెను. "మీరందఱును జేరి యసమాన సౌందర్యముగల మయూరమును పక్షిరాజ్యాధి పతినిగాఁ జేయనిశ్చయించినందుకు నాకెంతో సంతోషముగానున్నది. ఐనను నామనస్సు నొక్క సందేహముమాత్రము బాధించుచున్నది. మనమిప్పు డీనెమలిని రాజునుగా నేర్పఱుచుకొని మన ధనప్రాణముల నీతనియధీనము చేయుచున్నాము. రాజువలనఁ గలుగవలసిన ముఖ్యఫలము ప్రజలరక్షణముగదా? ప్రజారక్షణము చేయలేని రాజుండుటవలన నేమియు ప్రయోజనము లేదు. రేపటి నుండి డేగలు గృధ్రములు మొదలయిన క్రూరపక్షులు మనమీఁద దాడివెడలి మనలను సంహరించిభక్షింపమొదలుపెట్టినప్పుడు తానడ్డపడిమనప్రాణములు కాపాడఁగలుగునేమో యీరాజునడిగి మఱి పట్టాభిషేక మహోత్సవము నడుపవలెనని నాప్రార్థన." ఈమాటలు విని పక్షులన్నియునొండొరుల మొగములు చూడమొదలు పెట్టెను. నెమలియుతగిన ప్రత్యుత్తరమును జెప్పఁజాలక క్రిందుచూచుచునూరకుండెను. అంతట పక్షులన్నియు తెలివితెచ్చుకొని నెమలికి పక్షిరాజ్యమిచ్చుట మానుకొనెను.

గీ॥ శక్తిచూడక బాహ్యవేషముల భ్రమసి
నరుల గౌరవార్హులఁగాఁగఁ బరిగణింత్రు;
కోటిపామరు లాడెడు మాటకన్నఁ
దెలివిగల మర్త్యుఁడొకఁడాడు పలుకు లెస్స.

ఒక తెలివిమాలిన దుప్పి.

ఒకనాఁడొకదుప్పి వేసవికాలములో మధ్యాహ్నవేళను చెఱువులో గుచు, తేటనీటిలో తనరూపమును జూచుకొని కొమ్ములయొక్క సౌ మిక్కిలియాశ్చర్యపడి నీటిలోనిలుచుండి యిట్లాలోచించుచుండెను — “అనేకశాఖలతోఁగూడి యీకొమ్ము లెంతయాశ్చర్యకరముగా నున్నవి! ఇటువంటి చక్కని కొమ్ములున్నందుకు భగవంతుఁడు నాకీగడకఱ్ఱలవంటి ఊచకాళ్ళను బెట్టక పొట్టికాళ్ళను బెట్టియున్న పక్షమున నావంటి చక్కనిజంతువు లోకములో మఱియొకటి యుండునా? అవివేకియైన దేవుఁడు నాకీలోపమును గలుగఁజేసినాఁడు” —అని యాలోచించుచుండఁగా, వేటగాఁడొకఁడును కొన్నివేట కుక్కలును దుప్పికి నేత్రగోచరములయ్యెను. ఆదుప్పి కుక్కలనుజూచి భయపడి, నీరువెడలి వచ్చి కాళ్ళుజాడించి వాయువేగమున నరణ్యములోనికి పరుగెత్తి నిమిషములో నదృశ్యమయ్యెను. కాని,యడవిలో పరుగెత్తుచుండఁగా కొమ్ములు చెట్ల కొమ్మలలోను తీగెలలోను తగులుకొని పరుగెత్తలేక కుక్కలచేత పట్టుకోఁబడి ప్రాణములు విడుచుచు మరలనిట్లు చింతించెను—“అయ్యో! నేను పనికిమాలిన వనుకొన్న కాళ్ళైనా ప్రాణమురక్షించి క్షణకాలములో నన్నింతదూరము తెచ్చినవి; ఇంతలో నేనెంతో మెచ్చుకొన్న నాకొమ్ము లడ్డమువచ్చి నన్నిక్కడ నిలుపకపోయిన పక్షమున, కాళ్ళ సాహాయ్యమున నేను బ్రతికేపోదును.” అనుకొనుచు ప్రాణములువిడిచెను.

గీ॥ బుద్ధిహీనులు కొందఱీపుడమియందు
నీశ్వరుని బుద్ధిమహిమంబు నెఱుఁగలేక
ఘనులమనుకొంచు నీశ్వరాజ్ఞలనుమీఱి
దేవునపహాసించుచుఁ గీడుతెచ్చుకొంద్రు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, ప్రథమాశ్వాసము. (౮౪-పుట శేషము.)

ఉ॥ ఇచ్చకమాడుమాట లివియెల్ల నటుండఁగనిచ్చి నీకు నీ।
నెచ్చెలితోడు సుమ్ము సఖి నిక్కము చెప్పుము ప్రాంత నేర్పుగా।
కిచ్చెలువంబుగల్గు ఘనుఁడెక్కడ నే నొకఁ డుండె నేని నేఁ।
డచ్చరణద్వయంబునకు దాస్యము నర్పఁగ నైన నర్హనే॥ ౧౪౩।

వ॥ అనిమఱియుఁ బెక్కుచందంబులం గందర్పరాగంబు తేటపఱుచుమాటలం దన బోటితోడం దడవు సంభాషింపుచుండె నవియుఁ బదిలంబుగాఁ దెలిసిన నమ్మద్దియ ప్రద్యుమ్న శీఘ్రనయనంబీనకు నుద్యోగంబు తద్దయుం జేయుట సంభావితంబు గావున దేవకార్యంబునకు నుపకారంబువోలెఁ దోఁచుచున్నదియని చెప్పుటయు నవహిత మానసుండై యాకర్ణించి॥ ౧౪౪॥

శా॥ ధారుణ్యాభరణాయమాన బుధతాధారుండు భూమోల్లస।
త్కారుణ్యామృత శైత్యనిత్య దృగలంకారుండు నేత్రాంతగా।
హారుణ్యాంకుర కల్పితారి మదసంహారుండు కీర్త్యంగనా।
తారుణ్యాంగళ నాషధాభజనవిస్తారుండు శూరుండనిన్॥ ౧౪౫॥

క॥ సారతర వైదికసమా।చారుఁడు బహునృప కృతోపచారుఁడు నిరహం।
కారుఁడు సాంగానంగా। కారుఁడు సన్నుతవచఃప్రకారుఁడు సభలన్॥౧౪౬॥

కవిరాజవిరాజితము.

జలధిగభీరుఁడు శాంతవికారుఁడు శాస్త్రవిహారుఁడు సౌమనసా।
చలవరధీరుఁడు శశ్వదుదారుఁడు సంహృతవైరుఁడు శంభుపదా।
చలితవిచారుఁడు సాదిమసారుఁడు సత్పరివారుఁడు సర్వనుతో।
జ్జ్వలగుణవారుఁడు సంవిదగారుఁడు సంశయదూరుఁడు సద్విధులన్॥౧౪౭॥

గద్య॥ ఇది నిఖిల సూరిలోకాంగీకార తరంగిత కవిత్వవైభవ పింగళి యమరనార్య తనూభవ సౌజన్యజేయ సూరయనామధేయ ప్రణీతంబైన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

క॥ శ్రీచణ గౌతమగోత్ర। ప్రాచీనామాత్య కీర్త్తిభామావిష్వ।
ధీరుచిన గమన శక్త్యై। కాచార్యుఁడు సూరమంత్రి యమరార్యుఁడిలన్॥ ౧॥

వ॥ ఆసహస్రాక్షుం డపేక్షిత ప్రయోజనానుకూల్యంబుకంటె నా పెంటిరాయంచ యంచిత వచనరచనా విచక్షణత్వంబు చిత్తంబునకుం గ్రొత్త యింపుసొంపు సంపాదింపుచుం బెంపుమీఱ నింపులగు మెచ్చున చ్చెరువు నిచ్చలంబులై తనర నిట్లనియె॥ ౨॥

సీ॥ శబ్దసంస్కార మెచ్చటను జాఱఁగనీక పదమైత్రి యర్థసంపదలఁ బొదలఁ।
దలఁపెల్ల నక్లిష్టతను బ్రదీపితము గాఁ బునరుక్తిదోషంబు పొంతఁబోక।
యాకాంక్షితసుపూర్త్తి యాచరింపుచును శాఖాచంక్రమక్రియ గడవఁజనక।
ప్రకృతార్థభావంబు పాడుకోనడుకుచు నుపపత్తియొందు నత్యూర్జితముగ।
నొకటఁ బూర్వోత్తరవిరోధ మొందకుండఁ। దత్తదవయవ వాక్యతాత్పర్యభేద।
ములు మహావాక్య తాత్పర్యమునకు నొనరఁ।బలుక నేర్చుటబహుతపఃఫలము గాదె।

క॥ నీవెవ్వరి కోలఁదియుఁగా। వో వరటామణి విహంగయోషవె భాషా।
ప్రావీణ్యము చూడఁగ వా।గ్దేవతవో కాక యాకె దిద్దినకవివో॥ ౪॥

క॥ అనుటయు రెండవపక్షం। బనిమిషవర తప్ప దెట్టియర్థమును దగు।
ల్కానఁదివియక పెలివోని।చ్చునె బుధుఁడూహించిచేయు సుకవిత్వంబుల్॥ ౫॥

గీ॥ విను సురేంద్రపద్మజుని తేరు దివుచు సా।రంధరాఖ్యుఁడగు మరాళవిభుని।
బిడ్డ నేను వాణి పెనుపంగఁ బెరిగి త।ద్విమలశిక్షఁ గంటి విద్యలెల్ల॥ ౬॥

వ॥ అని రాజహంసి తన పూర్వంబెఱింగించిన దేవేంద్రుండు దానం జేసి కాదె నీవింత సామర్థ్యంబునం బొలుపుమీఱుచున్న దానవు మీఁది కార్యంబునకుం బర్యాకులిత భావంబునం జేసి త్రోవగానక దీనతనున్న మాకు మాపాలి భాగ్యదేవత యీ విధంబున నిన్ను నన్నిటికి నాధారంబుగా ననుగ్రహించెంగావున దేవకార్యంబు కడముట్ట నిర్వహించుటకు నీవతక్క నొరులు నేరరిది యింతయు నెఱింగి యెంతయుం బ్రార్థించెద నంచబలగంబుతో నెప్పటియట్ల వజ్రపురంబునకరిగి కేలిదీర్ఘికల విహరింపుచుఁ బ్రభావతితోడి చెలిమికలిమికి నుపాయంబొనర్చి యమ్ముద్దియకుం బ్రద్యుమ్ననం దనురాగంబు బలియునట్లుగా వలయు తెఱంగున నతని గుణంబు లభివర్ణించి యాయిద్దఱకును శీఘ్రసంగమం బెవ్విధంబున నగునది నీవ యెఱింగి సంఘటింపుము॥ ౭॥

క॥ ఏననిపితి నని ద్వారవ।తీ నగరికిఁబోయి వాసుదేవునితో నీ।
పూనిక సకలముఁజెప్పి న।పీనాదృతి నతనిబుద్ధి వినిచనవలయుఁన్॥ ౮॥
క॥ అని హంసంబుల నన్నటిఁ। గనుఁగొని మీరెల్ల దీనికార్యవిధికి న।
త్యనుకూలములై యేత।ద్వినియోగము నడపవలయు దేవహితముగన్॥ ౯॥
గీ॥ అని యనుపమరాళి యమరాళి కార్యంబొ। నర్పఁజనియె సురలు నమ్మిపొగడఁ।
బరిగణింప విశదపక్షపాతుల ప్రవ।ర్తనము లెట్లు నమ్మఁదగకయున్నె॥ ౧౦॥
వ॥ అది యట్లుండె నట్లుగదలిచని॥ ౧౧॥
గీ॥ అష్టమహిషీసమేతుఁడై యాలయోప। వనసర స్తీర మంటపవర్తియైన।
కృష్ణుదవుదవ్వులన విలోకించి తెలిసి। యితని నెఱిఁగించుకొన వేళ యిదియయనుచు॥
క॥ తన యంచబలంగముఁ దా।నును శుచిముఖి నభముడిగ్గి నూత్నవిలాసం।
బొనరించె సరోలక్ష్మికిఁ। గనకాంచితపక్ష చకచకద్యుతి చేతన్॥ ౧౩॥
వ॥ తదనంతరంబ తానొక్కతియ రక్కసులగొంగ చెంగటికి నల్లనల్లన నడచి॥ ౧౪॥
సీ॥ తొడలు తలాడగానిడి రుక్మిణిభజింపఁ బదములొత్తుచు సత్యభామకొలువ।
సురటిచేకొనిభద్ర శుశ్రూషగావింప విరిచామరము మిత్రవింద యిడఁగ।
గాళిందివేడ్కతోఁ గాళంజిఁదాల్ప జాంబవతి తములపాకు మడిచియొసఁగ।
గొడుగు పావలు కేలఁగొని నాగ్నజితియుండ జలములగిండి లక్షణవహింపఁ।
గ్రొమ్మెఱుంగులతోడి కార్మొగులువోలె। నొప్పు కృష్ణునిచేరువ నొప్పెహంసి।
నిండునెలరీతిఁ దారకాన్వితనభంబు।పొలుపుఁదెలిపెడి నెత్తమ్మికొలనికెలన॥౧౫॥
గీ॥ బెదరులేకిట్లు మిక్కిలి గదియవచ్చి। యున్న తనదిట్టతనమున కువిదలెల్ల।
నరుదుపడఁగృష్ణుఁజూచి నన్నమరవిభుఁడు।పనిచె నీకొక్కమాటచెప్పంగననియె॥
వ॥ అని తదనంతరంబ॥ ౧౬॥
క॥ తన తనయుఁడు రాక్షసుపైఁ। జనికొమొడునని రుక్మిణికి నసమ్మతమగునొ।
యనుశంకఁజేసి హంసాం।గన యేకాంతంపుమాట గలదనిపల్కెన్॥ ౧౮॥
క॥ పలికినఁ గమలావిభుఁ డా।పులుఁగుపడఁతి మాటనేర్పు బుద్ధికళాకా।
శలమును మెచ్చుచు నెంతయు। మొలకనగవు చెక్కుటద్దములఁ దళుకొత్తన్॥౧౯॥
చ॥ చెలువుగ భోజకన్య తొడఁజేర్చిన మూర్ధము సత్యభామ యూ।
రులపయినున్న పాదములుఁ బ్రోర్జితలీలఁ దెరల్చిలేచి యు।
జ్జ్వలనిజపాణిపద్మమున జాంబవతీకర నాగవల్లికా।
దళములుపుచ్చుకొన్నఁ బ్రమదల్పనిరందఱుఁ గొంతదవ్వుగన్॥ ౨౦॥
సీ॥ ఇట్లుగోవిందుఁ డేకాంతమిచ్చి వినఁగ। హంసితము వజ్రపిలిపించు టాదిగాఁగ।

నచటికనుచుట తుదగాఁగ నతని తమ వాచఃప్రసంగంబు నిరవశేషముగఁ జెప్పె॥

వ॥ ఇట్లు చెప్పిన॥ ౨౨॥

చ॥ వడుగులపల్కుపశ్రుతిగ వారక మున్ను సునిశ్చితత్వముల్।
బడసిన కార్యపద్ధతికిఁ బతివధూవచనక్రమంబుచేఁ।
గడమసమర్పితంబగుడుఁ గంజబళాత్ముఁడు సంతసిల్లె నే।
ర్పడియెను వజ్రనాభవధ భారవహుం డితఁడంచు నాత్మలోన్॥ ౨౩॥

వ॥ ఇట్లు సంతసిల్లి శుచిముఖికిట్లనియె॥ ౨౪॥

చ॥ బలవిభవాభిశోభితుఁ డభంగుర శౌర్యధురంధరుండు కా।
వలసిన మాయలు న్నిజవైరులకంటెఁ గరంబునేర్చు నీ।
పలుకుల చందమారయఁ బ్రభావతికిం బతిగాఁగలాఁడు ని।
చ్చలముగ రుక్మిణీసుతుఁడు చంపు నవశ్యము వజ్రనాభునిన్॥ ౨౫॥

క॥ ఆరాతిసుపట్టణ మెవ్వారికిఁ దదనుజ్ఞ లేక వైరమునఁ జొరం।
గారాదఁట ప్రద్యుమ్నుఁడ। వారణఁ దత్పురముఁ జొచ్చువైపు వినుమిఁకన్॥ ౨౬॥

సీ॥ భద్రాఖ్యుఁడగు నటప్రముఖుఁడొక్కరుఁడు మున్నరుదెంచి మజ్జనకాధ్వరమున।
ననయంబుఁగూడిన మునిసభం దననాట్యగరిమచే మెప్పించి వరముగాఁగఁ।
దనకవధ్యతయు సప్తద్వీపగమనంబు నాకాశగతియు నాట్యములయందు।
నెవ్వరిరూపు వహించె వారలయట్లు తానుభేదములేక తనరుటయును।
బడసి యేడుదీవుల నాటపసనెరపుచుఁ దిరుగుచున్నాఁడు వానిపైఁ దితిసుతునకు।
వేడ్కఁ బుట్టింగఁ జెప్పియవ్వీడు చొరఁగ। ముదలగొనుమాతఁడైవచ్చుమదనుఁడంత॥

వ॥ ఇదినీకుఁ బరమప్రయోజనంబు దీన నుపయోగింపఁదగిన యవాంతరకృత్యంబులుఁ దత్తదుపాయంబులు నీవయెఱుంగుదు పొమ్ము సురకార్యంబు నిర్వహింపుమని వీడుకొలిపినం దనమరాళజాలంబుతో జాలపాదవనిత గగనంబున కెగసి వజ్రపురంబున కభిముఖంబుగాఁ బ్రయాణంబు సలుపునప్పుడు ద్వారకానగర బాహ్యప్రదేశంబున వాహ్యాళి విహారసారస్యంబునం దగిలియున్న ప్రద్యుమ్నుండు॥ ౨౭॥

చ॥ తనహృదయంబువెంబడిన తప్పక ఘోటకమంతనంత నే।
పనుపడ నిల్చిముందటికిఁ బాఱికెలంకులకుం దొలఁగిదా।
వెనుకకు నేగుదెంచి కడువేడ్క యొనర్పఁగ బంతియాడ నె।
మ్మిని గనకంపుఁగోల నడిమింటనె త్రిమ్మరఁదారి కొట్టుచున్॥ ౨౯॥

వ॥ మఱియును॥ ౩౦॥

చ॥ ఎగరఁగవైచికొట్టు టదియెంతభరంబని బంతియుగ్రగా।

మిగ వడిఁ బాఱవైచి పుడమిం బడనీక యొ దానిమీఁది చి|
త్రగతి హయంబుఁ ద్రోలుచును గ్రమ్మఱ మీఁదికిఁ గొట్టియాడె విం|
తగఁ దనచేతి రత్నమయదండము కాంతులు గాడిపాఱఁగన్|| ౩౧||

వ|| వెండియు నతండు మండలగతుల నతులంబుగాఁ దురంగంబుఁ దోలియాడె నప్పుడు|| ౩౨||

సీ|| తొలుదొల్త నయ్యేక తురగంబు మండల గతిచారియగుచు నిక్కంబుతోఁచె|
నావెనుకను సరూపాశ్వాలి చెదరక చక్రాకృతిని బర్వుసరణితోఁచె|
నంతట ననతిస్ఫుటావయవంబుగా నెనసియేకాంగ వేష్టనతఁ దోఁచెఁ|
దుదఁ దద్విభూషణ ద్యుతిరాజమాత్రంబు కొఱవిద్రిప్పినరీతి మెఱసితోఁచె|
నంతకంతకు గతివేగమగ్గలింప| రాఁగవాగె యొచ్చరికపరాకుజియ్య|
యనుజనులు తిచ్చవడి తమపని మఱువఁగఁ| బరగునమ్మేటి నెఱరౌతు ప్రౌఢికతన||

చ|| ఉరుజవశాలి యత్తురగముల్మక చక్రనయావలంబియై|
తిరుగు రయంబుచేత నెడత్రెవ్వక కస్తురిసారె చాడ్పునన్|
బరగెఁగడున్ ధృతాభినవభాండతకుం దగనున్కి పట్టు దాఁ|
దరలక పైని దద్భ్రమణదండగతిన్ హరిపుత్రుఁ డొప్పఁగన్|| ౩౪||

వ|| అతఁ డంత|| ౩౫||

క|| వల్గితముఖ గతిపంచక| వల్గువిహారముల సైంధవము నలయించెన్|
వల్గావిభాగకుశలత| వల్గత్కుండలమరీచి వల్లరులెసఁగన్|| ౩౬||

శా|| నానావీధిగతిప్రభేద విహృతిన్ సంతృప్తుఁడై కంతుఁ డిం|
పూనన్ వాగె గుదించినన్ బురుష కప్రోన్నమ్రపూర్వాంగమై|
కానంగాఁబడియెన్ మరుజ్జవనమా గంధర్వమర్త్యాశ్వ సం|
తానస్పర్ధను మిన్నుఁ ద్రావ కెడమక్రియన్ దానెంతయుం జూడ్కికిన్|| ౩౭||

సీ|| సముపలాలనయుత స్కంధాంతికాస్ఫాల దమితతేజో మహాశ్వాద్ధత్యకంబు|
దంతాళికా నియంత్రణసమున్నామితా కుంచితగ్రీవా సమంచితంబు|
దందన్యమాన శబ్దాయమానఖలీన కవణఝుర్ఝురిత సృక్వద్వయంబు|
ఘనఘర్మ డిండీర ఖండపాండురిత పల్యయనపర్థ్వోభయప్రాంతకంబు|
నగుహయము డిగ్గెఁ బ్రద్యుమ్నుఁ డంకవన్నె| యొకటి సాహిణి యవ్వాలనూఁది పట్టఁ|
దనయనుఁగు చెలికాఁడు కైదండ నొసఁగఁ| బ్రజసురాళించి మణులు వస్త్రములు వైవ||

గీ|| అప్పుడు గగనసరణి నరిగెడు శుచిముఖి| యతనిఁ జూచి యల్ల యతఁ డితండ|
కావలయు నవశ్య మీవరపురుషుతో| మాటలాడి చనుట మనకు మేలు|| ౩౮||

క॥ అనియాప్రద్యుమ్నునకున్। వినఁబడునట్లుగ మరాళవితతులతోఁ బ।
ల్కి నిజోక్తి కతఁడు వెఱఁగం। దనయంబున నవియుఁదాను ధరణికిడిగ్గెన్॥ ౪౦॥

సీ॥ మరునశ్వగతిమెచ్చి సురలువైచిన పైఁడివ్రాఁత క్రొమ్మడుఁగు దువ్వలువ లనఁగ।
దర్పకు నెఱరౌతుతనము మెర్చికిఁ గ్రమ్ముకొను సతేజః కీర్తిఘనములనఁగ।
హయఫేనధావళ్య యాచ్ఛార్థమై వ్రాలు తటిదనుగతసితాబ్దంబులనఁగ।
వాజివిభ్రమజితావర్తతదోలఁకు దివ్యులమేటిసాబ్జరేణూర్ములనఁగ।
గనకరేఖలతోడి తెక్కలబెడంగు। చూపఱకుఁ గనుపండువై సొంపుమీఱ।
జలదపథముననుండి భూస్థలికిడిగ్గు। హంసములు వర్ణనాసీమ నతకరించె॥ ౪౧॥

సీ॥ ఇట్లుగన్పట్టుచు నేతెంచియంచలు వసుధ చేరువ నేటవాలుగాఁగ।
నతినిశ్చలప్రసారిత పతత్రంబులైడిగుచుఁ గామునిముందటికిని గొంత।
సరిగడవఁగఁ బాఱి మరలిబోరలు దెట్టగిల నొక్కకడవంచి మలపుదిరిగి।
యెఱకలంతట రెండు నెఱయఁజక్కఁగఁ జాచియవనిఁగాల్మోపి తెక్కల్విదిచి।
మొగములొకవింత యొయ్యారముగ మలంచి।
యీఁకను విదిర్చికొనుచు నొక్కింత తడవు।
హైమరేఖావిచిత్ర నిజాంగరుహాలి।
నిర్మలతఁజూడ్కులకు నింపు నింపుచుండె॥ ౪౨॥

వ॥ అంతఁ బ్రద్యుమ్నుఁ డుదద్యోతమాన కౌతుకంబున వానినుపలక్షించి పక్షివరులారా తొలుతనితనితో మాటలాడవలయు ననుకొంటి రిచ్చట నెవ్వనితో నేమిమాట లాడవలయు నతనిం బిలిచి సంభాషింపుఁ డెట్టిప్రయోజనంబున నెందుఁబోవుచున్న వారలో మీరలన్యోపరోధంబునం గార్యవిరోధంబు సైరించి యుండరుగదా యను శంకచేత సంకోచంబులేక వేగిరించి యీగతిఁ బలుకవలసెఁగాని భవదీయ సన్నిధాన సౌభాగ్యంబునం దాసికాదు మీరూపచేష్టా వచోవిశేషంబులరయ దివ్యజాతిపక్షులరుగాని ప్రకృతిహంసంబులు గారనుటయును నంత శుచిముఖి యఖిలజన మనోహరంబైన మధురస్వరంబున నిట్లనియె॥ ౪౩॥

ఉ॥ ఇచ్చటమేము వేఱ మఱియెవ్వరితోడను మాటలాడఁగా।
వచ్చెద మచ్యుతాత్మజ వివస్వతిపంపునఁ గృష్ణపాలికి।
న్వచ్చి యతండుపీడ్కొలుప వారలయిద్దఱ యాజ్ఞలున్ గడున్।
హెచ్చరికన్ ధరించి యిపుడేగెడు లాగిదియొక్కచోటికిన్॥ ౪౪॥

ఉ॥ ఇప్పుడునిన్నుఁజూచి కొలువించుకచేయ కతిక్రమించిపో।
నొప్పదటంచు వచ్చితిమి యోగ్యసమర్థుణ మానుటెంతయున్।

దప్పఁగదయ్య యాదవవతంస నినుంగని నీయనుగ్రహం।
బొప్పఁగఁగాంచి పోవుట ప్రయోజనసిద్ధికి మూలమారయన్॥ ౪౫॥

క॥ నీపలికినట్ల యేము స।రాపగఁ గ్రీడించు దివ్యహంసములము నీ।
చూపునకుఁ దప్పఁగలదే । యేపట్టుననైనఁ బంకజేక్షణతనయా॥ ౪౬॥

వ॥ ఏము కాశ్యపులము మమ్ము నింద్రుండును మీతండ్రి యుపేంద్రుండును నిజపరివారంబులోనివారిఁగా విచారించి యారీతిఁ బనిపంచి నడుపుకొనుచున్నవారు వారి జాతునకు దక్షిణభుజాదండంబునుంబోలె నఖిలకార్యంబులందు నత్యంతధురంధరత్వంబు వహించి యున్నవాఁడవు గావున మావిధంబు నీకు విన్నవించుకొంటి మెల్లపట్టునం దృష్టిఁబెట్టుకొని యుండునది యేము పోయివచ్చెదమనినఁ బ్రద్యుమ్నుం డిట్లనియె॥ ౪౭॥

గీ॥ మీరుపోయెడికార్య మెవ్వారలకును। జెప్పరాదేమొ పోనిమ్ము చెప్పమొకటి।
యల్లయతఁడితఁడనుకొంటిరాది నెచట।నా ప్రసంగంబు రాఁగారణంబుగలిగె॥ ౪౮॥

క॥ అదియును జెప్పఁగవచ్చిన। యదియైన నాకింతవడి ప్రయాణత్వరయున్।
గుదియింప వచ్చునేనిన్। బదరక నిమిషంబునిలిచి భాషింపఁదగున్॥ ౪౯॥

చ॥ అనుడు రహస్యమైనదియె యైనను భవత్పరిపృష్ట మెంతయున్।
జనక నిమేషముఁ దడయ సంగతిగాదనుమాకునైన నీ।
వనఁగ జనార్దనుండనఁగ నారయ భేదములేదు కావునన్।
విను వినిపింతు మాపనియు నీప్రసంగము మున్నుకల్మియున్॥ ౫౦॥

వ॥ అని శుచిముఖి యిట్టిట్టుపలుకఁగొంకి నలువంకలు బాఱఁజూచుటయు నాచూపు వెంటనె శంబరాంతకుచూపు దీపితైకాంత కాంతంబగుచుం జరఁగినఁ బరిజన సమానంబుగా మాననీయులు నాయనయున్నచోటికిఁ గడునెడగలుగం దొలంగి చనిరంత నంతఁ గంతునభివీక్షించి యంచచెలువ చెలువంపుఁజెలువు గులుకు కలికిపలుకుల కలకలత్వంబు వీనుల కపూర్వపర్వంబగుచుఁ బర్వుచుండ నిట్లనియె॥

క॥ వినవయ్య వజ్రనాభుం। డనియెడు నొకదైత్యుఁజంప యత్నము సతతం।
బును నడచుచున్న యది బహు।దినములనుండియును హరికి దేవేంద్రునకున్॥

క॥ తమకంటె మున్నవాఁడే। తమమీఁదట నేమికీడుదలఁచునొ యనుచున్।
మమువారు వేగుపంపఁగ। నమరాహితు వీటికిప్పు డరిగెద మనఘా॥ ౫౩॥

వ॥ అనినవిని యతండు॥ ౫౩॥

క॥ కటకట మనవారిది దుర్ఘటముగఁ గొని యెంతచింత గావించెద రె।
ప్పటికింక నేము మే మెం।తటిపగయును దీర్పలేమె తమయాజ్ఞపనన్॥ ౫౪॥

క॥ అకట తమమహిమ తా రెఱుఁగక యో మతియేలా తెగరుగాక మరుత్కం।
టకుఁ బీఁచమడంచ నెన।న్నొకనినె పంపినను దమనియోగము బలిమిన్॥ ౪౬॥

వ॥ అనుడు శుచిముఖి మెచ్చు నచ్చెరువు నిరవుకొన నతనిం జూచి యిట్లనియె॥ ౪౭॥

చ॥ భిదురధరుండుఁ జక్రియును బెట్టుగ దీర్ఘవిచారమింత చే।
యు మరఁట దైత్యుఁ డెంతబలియుండొ కదాయని కోఁచవాఱ కి।
ట్లు దుటున వానిఁ ద్రుంతు నను నొక్కనిఁ బంపిన నంటి చాలదే।
యిది నెరవైన బంటుతన మిట్టిది నీకు తగుం గుమారకా॥ ౪౮॥

ఉ॥ కయ్యపు వేడ్క రేఁచుకొని క్రమ్మె డతమ్మెదిరించి యేమియున్।
డయ్యక కొంతసేపు పెనుధాకను జేతుల కాఁటి నిల్చు వాఁ।
డెయ్యెడఁ బోటుబంటునకు నెంతయుఁ గౌతుకకారి గాఁడె నీ।
వయ్యసురేంద్రుతోడి యని కాసయొనర్చుట యుక్తమెన్నఁగన్॥ ౪౯॥

గీ॥ తమకుఁ దామె ప్రల్లదంబునఁ బనిలేని। కయ్యమునకుఁ జవరుగాని తగిన।
దురములైనఁ దివురుదురు తమయంతన। పిఱికికండ లేని బిరుసుమగలు॥ ౫౦॥

వ॥ అదియట్లుండె నింక నీ ప్రసంగంబు మున్న వచ్చిన తెఱంగును విన్నవించెద వినుము॥

ఉ॥ ఇంతకమున్న వజ్రపురి కేగుచునుండుదుమేము గావునన్।
గాంతతరాంగి నద్దనుజకన్యక నేనొకనాఁడు గంటి శు।
ద్ధాంత రసప్రకాండ సముదంచిత కేలిఁ జరింపుచుండి త।
త్ప్రాంత లతాగృహంబున వయస్యయుఁ దానును ముచ్చటాడఁగన్॥ ౫౧॥

క॥ తిర్యగ్వనితను నన్ను న।మర్యాదానందమగ్న మతిఁ జేసె మహా।
శ్చర్యముగఁ దద్విభూషాసౌం।దర్యం బప్పఁ డేమి చెప్ప నలినాక్షసుతా॥ ౫౩॥

సీ॥ నెత్తమ్ములనుచుఁ గ్రొన్నెలలలంచు వటఫలశ్రీలంచు తాబేటిచిప్పలనుచు।
నమ్ములపొదులంచు ననఁటికంబములంచుఁ బులినమంచును సుడిచెలువమనుచు।
హరిమధ్యసంబంచు హైమకుంభములంచు నవమృణాళములంచుఁ జివురులంచు।
మదనుశంఖమటంచు మణిదర్పణములంచుఁ బగడమంచును దిలప్రసవమనుచు।
శఫరులనుచు సింగిణులంచుఁ జంద్రఖండ।మనుచు శ్రీకారములటంచు నళులటంచు।
నట్టివిగదయ్య చెప్పఁబోలు ననుపమలు। వీనిఁ దడవ నిగ్గొదవు నవ్వాలఁ దినెంచి॥

గీ॥ చామరంబులు పెనుకకుఁ జనుటసీల। రత్నములు పూరిఁగలుచుట భ్రమరకమని।
తేఁటిబిడ్డ పేరిచుట యాతెఱవకురుల। కధికనీలిమ నోడి పూ హరితనూజ॥ ౫౪॥

[సశేషము.] పింగళి-సూరన్న.

ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మధ్యకవులు. [౮౦-పుటశేషము.]

పదియేట్లున్నను గృష్ణదేవరాయనికిఁ బూర్వకాలమునందలి కవులు రచించిన యాంధ్రగ్రంథము లన్నియు సంస్కృతమునుండి చేసిన భాషాంతరములే కాని స్వబుద్ధికల్పితముగా రచించిన నూతనగ్రంథ మందొక్కటియుం గానరాదు. తెలుఁగునందు నూతనముగాఁ బ్రబంధరచనచేసి తరువాతివారికి దారిచూపినవాఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవియైన యల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు. అతఁడు రచియించిన మొదటి ప్రబంధము స్వారోచిషమనుసంభవమను మనుచరిత్రము. ఈగ్రంథమునందలి కథ మార్కండేయ పురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది. మొట్టమొదట నీమనుచరిత్రమును బ్రబంధరూపమున రచింపఁబట్టియే పెద్దనార్యున కాంధ్రకవితాపితామహుఁడను బిరుదనామము కలిగినది.

కృష్ణదేవరాయలకు సంస్కృతాంధ్రములయం దసాధారణపాండిత్యము గలిగియుండుట నాతఁడు రచియించిన యాముక్తమాల్యదయే సహస్రముఖముల ఘోషించుచున్నది. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణరాయకృతము కాదనియు దానిని తదాస్థానకవియైన పెద్దనార్యుఁడు రచియించి పుస్తకమునఁ దనప్రభువునకుఁ గర్తృత్వము నారోపించెననియు వాడుకగలదుగాని యదియంతగా విశ్వసనీయముగాదు. కృష్ణదేవరాయ లల్లసానిపెద్దనను, రామరాజభూషణుని, ప్రబంధములను రచియించి తెమ్మని యాజ్ఞాపించెననియు, తదాజ్ఞానుసారముగా వారిరువురును గ్రంథరచనచేసి తమ ప్రబంధములనుదీసికొనిరాఁగాఁ జూచి రాజు వసుచరిత్రమునకంటె మనుచరిత్రము లేఁతపాకమునఁబడినదని యభిప్రాయము తెలిపెననియు, అందుమీఁద పెద్దన "యాముక్తమాల్యద" యనుపేర విష్ణుచిత్తుని చరిత్రమును రచియించి తీసికొనిరాఁగా విష్ణుచిత్తీయము ముదురుపాకముగా నున్నదనియెననియు, చెప్పుదురుగాని యిదియంతయు నిటీవలివారి స్వకపోలకల్పితము. వసుచరిత్రమును రచియించిన రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దుండెనో లేఁడో యని సందేహింపవలసియున్నది. ఉండినపక్షమున నతఁ డాకాలమునఁ జిన్నవయసువాఁడయి యుండవచ్చును. ఆముక్తమాల్యదయు మనుచరిత్రమును రచియింపఁబడినతరువాత నేఁబది యేండ్లకుఁగాని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమును రచియింపలేదు. కాఁబట్టి పయికథ యెంతమాత్రమును నమ్మఁదగినది కాదు. ఆముక్తమాల్యదకును, మనుచరిత్రమునకును, శైలియందు విశేషభేద ముండుటచేతను, ఆముక్తమాల్యద వ్యాకరణదోషయుక్తమయినదిగా నుండుటచేతను, ఆరెండుపుస్తకములు నేకకవిచే రచియింపఁబడినవి కావని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పెద్దనకవిత్వములో లేని యికారసం

ధులును, తత్సమ శబ్దములం దకారసంధులును, క్త్వార్థకసంధులును, ఆముక్తమాల్యద యందుఁ గానఁబడుచున్నవి. అందుఁ గొన్నిటి నిందుక్రిందఁ జూపుచున్నాను.—

ఇకారసంధులు.

౧. గీ॥ నింగిటు త్రిశంకుకతనమూతంగవాటి। యయ్యెనిఁక నుండఁ దగదని యవని కరిగి।
నట్టినక్షత్రతారాగ్రహాళియనఁగఁ। గాంతనవరత్నరాసులంగళ్ళఁబొలుచు॥—ఆ.౨.

ఇందు మొదటిపాదమునందు "నింగి + ఇటు = నింగిటు" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౨.—చ॥ హతలనొనర్చె మోహితలనల్ల యయోముఖి నాపులస్త్య భూ।
సుతను విరూపలౌట ననుచో ముసలి న్బైద నిట్టతాడువం।
టతివరమించెఁ దాముసలియయ్యు రహిన్మఱుగుజ్జు ప్రేష్యకై।
ధృతిచెడి యుగ్రసేనునకుఁ బ్రేష్యతనొందియు దిద్దియేలఁడే॥—ఆ.౫.

ఇందు మూడవపాదమునందు "నిట్టతాడువంటతి + అతివ = నిట్టతాడువంటతివ" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

తత్సమములం దకారసంధులు.

౧.—చ॥ అడుగుననుండియుం బదిలమై చదలంటెడు కోటనొప్పు ప్రో।
ల్చెడని కడంకదంచెనపుఁ జేతులఁ గంగను కానెదూఱఁగా।
నడుమనె యున్కిఁ జేసి యల నాకపురి న్సరికై పెనంగి లా।
వెడలఁగఁ బట్టిత్రోయుటకు నెత్తెననంజను మల్లుపోరునన్॥—ఆ.౨.

ఇచ్చట రెండవచరణమున "గంగ + అను = గంగను" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౨.—చ॥ తడితలడిగ్గి ముంప జడతం దుదతెప్పలఁ గన్నువిప్పి పు।
ల్పొడుచుచు నీరుముంగరల పోలికముక్కులఁ గూడనోటఁ గొం।
తొడియుచు గూఁటికల్లి సగమొత్తుచు ఱెక్కవిదిర్పు మున్నుగా।
వడఁకుచెకాక చేష్టుడిగె వక్షముపక్షులుజానువుల్ చేరన్॥—ఆ.౪.

ఇచట నాలవచరణమందు "చేష్ట + ఉడిగె = చేష్టుడిగె" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౩.—శా॥ అబ్రహ్మణ్యము లోనవైచుకొనె నన్యాయంబున న్మత్సుతం।
దాబ్రహ్మాదుల మేరనిల్పియుఁ బ్రభుత్వంబూఁదియుం ద్రోఁతురే।
యీబ్రక్కం ద్విజుఁ జూడరయ్య సభవారీ రంగభర్తంచు దుః।
ఖాబ్రాళింబడి బాష్పకంఠుఁడు సముద్యద్దోఃపలాలుండునై॥—ఆ.౬.

ఇచట మూడవచరణమున "రంగభర్త + అంచు = రంగభర్తంచు" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

క్త్వార్థకసంధి.

౧.—సీ॥ కొంగవాల్నఱుకు లంగుళులఁ బట్టుక జబ్బలంటఁ గుట్టిడ వెజ్జునరయువారు।

తలఁబడ్డ గుదియదెబ్బలఁ బాఁతమసియిడి యంబలిగంజిఁడ్ల నడుగువారు।
తమ సేగిఁజెప్ప లోదయమీఱ విని చీరఁజించిచ్చువారి దీవించువారు।
సొలఁబడ్డ నెపమునఁ గలలేనిసిరిఁజెప్పి చుట్టలపై దాడివెట్టువారు।
నైనపాంథులచేతఁ గ్రందైనయాళ్ళ। జాడగానిటుఁదెచ్చి యున్నిఁడడిఁచి।
వారునీరానఁబోవనావ్వారిమగిడి। వచ్చునాలోననీరూపువచ్చెనాకు॥-ఆ.౬.

ఇచ్చట మూఁడవపాదమునందు "చించి+ఇచ్చు=చించిచ్చు" అని ప్రయోగింపఁబడినది. మఱియు నీపద్యమునందే మొదటిచరణమున "పట్టుకొని"యనుటకు "పట్టుక" యనియు, రెండవచరణమందు "గంజి+ ఇండ్ల=గంజిఁడ్ల" ననియు, వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగములున్నవి. ఈవిధముగానే,

శా॥ ఎట్టాయిట్టగునయ్యపల్కు దయలే కిన్నాళ్ళు నీకూడె యీ।
పొట్టంజెట్టి మహోఘలబ్ధిఁ దనువుం బోషించి యున్నాళ్ళకే।
నెట్టే నొక్కతపస్వి యొక్కవ్రతిరాఁడే చూడఁడే తత్కృపన్।
బుట్టున్నీగెద దీని నానాదవి యోపుణ్యాత్మ యెట్లంటివే॥—ఆ. ౬.

"పుట్టున్నీగెద" (పుట్టున్+ఈగెద) మొదలయిన వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు మఱికొన్ని యందందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. కాఁబట్టి యీ యాముక్తమాల్యద సర్వలక్షణవేత్తయయిన యల్లసాని పెద్దన విరచితముకాదనుట స్పష్టము. అంతేకాక యీపుస్తకము పెద్దన కవనమువలె మృదువైనదియు నల్లికగలదియుఁ గాక కటుపదభూయిష్ఠముగా నున్నందునను పెద్దనార్యకృతము కాదని నిశ్చయింపవలసియున్నది. అయినను కృత్యాద్యవస్థయందు వంశావళిలో పెద్దనప్రణీతమయిన మనుచరిత్రములోని పద్యములే యుండుఁ గానఁబడుచున్నందున రెంటికిని గృతికర్త లొక్కరేయని యూహింపవలసియుండుననీ కొందఱందురుగాని యాయూహ సరియైనదికాదు. వంశావళిలో కృష్ణదేవరాయని జయములును గుణవర్ణనలును మాత్రమే యధికముగా నున్నందున, ఆత్మస్తుతిని దనపద్యములతోఁ జేసికొనుట కిష్టములేనివాఁడయి కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమపురుషములను మధ్యమపురుషములనుగా మార్చి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా మనుచరిత్రములోని పద్యములనే త యాముక్తమాల్యదయందు వేసికొనియుండును. అయినను విష్ణుచిత్తీయమునందుముఖ్య ంగా నయిదవ యాఱవ యాశ్వాసములయందు పెద్దన పద్యములవంటి "యల్లిక ిగి"గల పద్యములును, నంది తిమ్మన్న పద్యములవంటి "ముద్దుపలుకులు"గల పద్య ళుక్కులు కానఁబడుచున్నందునఁ గృష్ణదేవరాయలు తన యాస్థానకవీశ్వ ి సాహాయ్యమును స్వగ్రంథరచనమునందుఁ బొందియుండును. ఒక్క ఁన నేల? ఆయిరువురు కవులను ముఖ్యముగా నాంధ్రకవితా పితా

మహుఁడని పేరొందిన యల్లసాని పెద్దనయు రచించినపద్యములే పెక్కు లాముక్తమాల్యదయం దున్నట్లు కానఁబడుచున్నవి. అంతమాత్రముచేత గ్రంథ కర్తృత్వమును వారికారోపించుట వలనుపడదు. గ్రంథమును రాజే చేయఁగా తదాస్థానకవులు కొన్నిపద్యములను మార్చియు, కొన్నిపద్యములను తమవి చేర్చియు, నుందురు. కృతికర్త కృష్ణదేవరాయలనుట కాశ్వాసాంతములందును కృత్యాదియందును జెప్పఁబడుట మాత్రమే కాక "పలికితుత్వేత్రిజ్ఞోఁమాల" నిత్యాది పద్యములోనుదహరింపఁబడిన తద్రచిత గ్రంథనామములును తత్కర్తృత్వమును స్థాపించుచున్నవి.

ఈకృష్ణరాయలు కవిత్వమునందు సమర్థుఁడని యాతనికాలమునందాముక్తమాల్యదను రచించుటకుముందే యాతని యాస్థానకవులు చెప్పియుండుట కూడ విష్ణుచిత్తీయము కృష్ణరాయ కృతమగుటను స్థిరీకరించుచున్నది. ఈరాజు కవిత్వమునందు నిపుణుఁడనుటకు సూచించుచు రాజునకర్పి "కవితాప్రావీణ్యఫణీశ" యను విశేషణము నుపయోగించిన పారిజాతాపహరణములోని నంది తిమ్మనార్యుని పద్యమునొకదాని నిందుక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను —

క॥ శ్రీ వేంకటగిరి వల్లభ। సేవాపరతంత్రహృదయ చిన్నమదేవీ।
జీవిత నాయక కవితా। ప్రావీణ్యఫణీశ కృష్ణరాయమహీశా॥— ఆ. ౪.

అక్కడక్కడ వ్యాకరణస్ఖాలిత్యములున్నను కటువుగానున్నను మొత్తముమీఁద విష్ణుచిత్తీయముయొక్క కవిత్వము మిక్కిలిప్రౌఢముగాను, అర్థగాంభీర్యము కలదిగాను, అలంకారబహుళమయి స్వభావవర్ణనలు కలదిగాను, ఉన్నది. అందుచేతనే శేషశకటరేఫముల నిమిత్తమయి పెనఁగులాడిన యప్పకవివంటివాఁడు సహితము యతిప్రాసములయందు ద్విరేఫమైత్రి నంగీకరించిన యీకవి గ్రంథమును గుణబాహుళ్యమునుబట్టి లాక్షణికమైన దానినిగా నంగీకరించి తన లక్షణగ్రంథమునందాముక్తమాల్యదనుండి పద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ దీసికొనియున్నాఁడు.

తాను బూర్వము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలి బెజవాడయందుఁ గొన్నిదినములుండి కృష్ణామండలములోని శ్రీకాకుళమునందలి యాంధ్రవిష్ణుదేవుని సేవింపఁబోయిన హరివాసరమునాటి రాత్రి యాదేవుఁడు స్వప్నములోఁ దోఁచి వేంకటేశ్వరుని కంకితముగాఁ దెనుఁగు గ్రంథమును జేయుమనఁగా విష్ణుచిత్తీయమును రచియించినట్లు కవి తన గ్రంథమునందీక్రిందివచనములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

"......కళింగదేశ విజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాస
బులుండి శ్రీకాకుళ నికేతనుండగు నాంధ్ర మధుమథను సేవింపంబోయి హ
సరోపవాసం బచ్చటఁగావింప నప్పుణ్యరాత్రి చతుర్థయామంబున॥

* * * * *

సీ॥ తెలుఁగదేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను। దెలుఁగువల్లభుండఁ దె
యెల్ల నృపులుఁగొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి। దేశభాషలందు

క॥ అంకితమోయన నీకల। వేంకటపతి యిష్టమైన వేల్పగుటఁ దదీ।
యాంకితము చేయుమొక్కక। సంకేతము కాకతఁడె రసన్నేఁగానే॥"

కళింగదేశ విజయయాత్రకయి వెడలి విజయవాటి(బెజవాడ)కి వచ్చినది హూణశకము ౧౫౧౫వ సంవత్సరమగుటచేత రాజీగ్రంథము నా సంవత్సరమునందుఁ జేయనుద్దేశించి ప్రారంభించియుండును. అయినను వెనుక నుదాహరించిన యుపోద్ఘాతములోని "అలుకన్ ఘోంటః" ఇత్యాదిపద్యమునందు వర్ణింపఁబడిన (౧౫౨౦వ సంవత్సరమునందు జరగిన) యేడిఖానుని జయించిన వర్ణన మిందుండుటనుబట్టి యీగ్రంథము ౧౫౨౦వ సంవత్సరమువఱకును ముగింపఁబడలేదు. ఈపుస్తకమునందలి పద్యములు మొత్తముమీఁద శ్రుతికటువులుగానున్నను, పెక్కుపద్యము లర్థగాంభీర్యము కలవిగానుండుటయేకాక మృదుమధుర పదగుంభితములయి కూడనున్నవి. కవియొక్క ప్రౌఢిమయు కవననైపుణ్యమును దెలియుటకయి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను:—

౧. మ॥ శయపూజాంబుజము ల్ఘటింపఁబడెం జన్దోయి లేఁగానుపై।
దయఁదప్ప న్బసపాడి పొగడపుఁ బాదంబొప్పఁ జెంగల్వ డి।
గ్గియనీరచ్యుత మజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రభ।
థయగాస్వల్ప్రవిడాంగనల్నడుతు రుద్యానంబులో త్రోవలన్॥—ఆ. ౧.

౨. చ॥ బలసిన హాళ్లకచ్చటలపైఁ దమజుంజురుముండ్లుజాయఁగాఁ।
గలమములుండుఁ బండియొఱుగంబడి నీరెడలింపఁ దృష్ణలోఁ।
దలకొనవంగి ముక్ జలముఁద్రావెడు క్రిందటివేళ్ళు మీఁదటి।
న్నలిపి మరందమానుకరణి న్నికటో పవనానిలాహతిన్॥— ఆ. ౧.

౩. మ॥ తరుణుల్తల్లి యొఱగ్గచంబులునుపం దచ్చైత్యము ల్దీముఠై।
శిరరేపం జనుదెంచెఁగాక రవిదీప్తింగ్రుంకి పాతాళగ।
హ్వరముం దూఱిన వానినీయదుకు త్రాళ్ళా తెచ్చునా దీర్ఘత।
చ్చిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్య మలరించె న్నూతులందత్తఱిన్॥— ఆ. ౨.

౪. మ॥ గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగారపల్యంకికా।
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య లభ్యధ్వజ।
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో।
నృహరీ వాదములేల శేరెయితరు ల్నీలీలకుం బాత్రముల్॥—ఆ. ౨.

౫ ఉ॥ నావుడు వారలమ్మనుజనాథునకిట్లని రుబ్బి నేఁడుగా।
దైవముగల్గె వేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్ణవీవృతో।
ర్వీవలయం బశేషమును వేఁడుము భూవర మమ్మునందఱం।

బ్రోవుము బాంధవాప్తజనపోషణకంబెను ధర్మమున్నదే॥— ఆ. ౩.

౬. ఉ॥ హెచ్చినమైత్రి పద్మినులకెల్ల ఘనాత్యయకారకుండు సా।
మ్యచ్చపడంగఁ జేయుటకునై యల క్రౌంచనగంబు పేరిక।
మ్మచ్చుననీడ్చు శర్వగిరియందలి వెండిశలాకపిండు నా।
వచ్చి మరాళమాలికలు ప్రాలెఁ గొలంకులఁ జక్రఝంకృతిన్॥—ఆ. ౪.

౭. సీ॥ వాతెఱ తొంటికైవడి మాటలాడదు కుటిలవృత్తివహించెఁ గుంతలంబు।
లక్షులు సిరులు రానఱచూడ్కిఁ గనుఁగొనె నాడించెబొమగాని యాననంబు।
సనుగొమలైనగయవక్షము పేక్షఁగడకొత్తెఁ బాణిపాదము లెట్టివాఱఁదొడఁగె।
సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యము లెచెప్పె లొచ్చోర్వకిటులొఁగఁజొచ్చె మేను।
వట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు పెట్టుకొనియె। నాభి నానాఁటికిఁగతి నాఁటిపొందు।
చవుకయై యొట్టి యుచ్చటఁ జనదునిలువ। ననుచు జాతిపకరణిబాల్యంబుజాఱె॥- ౫.

౮. శా॥ సైరంధ్రుల్పయికెత్తి కజ్జలముఁ బత్త్రశ్రేణికందిర్ప వా।
లారుం గన్నులమీఁదుఁ జూచుతటి ఫాలాంచచ్చతుర్థీనిశా।
స్ఫారేందుంగనె వక్త్రి మక్కనుటఁగా పర్వేందుఁ డాత్తప్రభా।
చోరుండుండఁగఁ దన్నుఁదగ్గత విభాచోరంబనుణ్ లోకముల్॥—ఆ. ౫.

౯. చ॥ విను మొకమాట రాత్రిచర వేగిర మేటికి నిజ్జయింతురే।
యనిమిషులైన భాజనగతాన్నము నేనిఁక నెందుఁబోయెద।
న్నైనఁగక ప్రాణరక్షణ ముపేక్షయొనర్చుట పాపమింపుకై।
కనలకు నాకుమేనియెడఁ గాంక్షయు లేదిది వోవుచే యురున్॥— ఆ. ౬.

౧౦. ఉ॥ బాసలు బండికండ్లు మఱి పాణిభయంబున లక్షచేసినం।
గ్రాసము కృచ్ఛ్రలబ్ధ ముడుగన్వశమే యిది నీకచెల్లెనో।
భూసురవంశ్య పుణ్యజన పుణ్యజనాంకము తావకీనమే।
పోసమకూరెడింగులము పొత్తున దైత్యులకెల్ల నంకతన్॥— ఆ. ౬.

ఆముక్తమాల్యదను బట్టియే కృష్ణదేవరాయలు విష్ణుభక్తుఁడనియు వైష్ణవ శిష్యుఁడనియు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే తెలిసికొనవచ్చును. అతఁడు విష్ణుభక్తుఁడైనను వైష్ణవ శిష్యాగ్రేసరుఁడైనను, ఇతర దేవతలయందుఁగాని యితర మతములవారియందుఁగాని వైషమ్యము లేనివాఁడయి యుండెను. ఈరాయలవారు విష్ణుదేవాలయములకు మాత్రమేకాక శివాలయములు మొదలయినవానికిఁగూడ భూదానములు చేసియున్నాఁడు; వైష్ణవమతాభిమానులను మాత్రమేకాక యితరమతావలంబులైన విద్వాంసులనుగూడ నాదరించియున్నాఁడు. అతని యాస్థానములో నల్లసాని పెద్దన మొదలైన వైష్ణవమత పక్షపాతులైన కవులుమాత్రమేకాక, స్మార్తుఁడై

శివభక్తుఁడైన నంది తిమ్మనార్యుఁడును, కేవల శైవులైన ధూర్జటియు మాదనగారి మల్లయ్యయు మొదలైన కవులునుకూడ సమ్మానమును బొందియున్నారు. అష్టదిగ్గజములని పేరొందిన యెనమండ్రు తెలుఁగుకవు లీరాజుయొక్క యాస్థానమునందుండి ప్రసిద్ధినొందిరని చెప్పుదురు. అల్లసాని పెద్దన్న, నందితిమ్మన్న, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారి మల్లన్న, పింగళి సూర్న, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడు, అనెడి యెనమండ్రును అష్టదిగ్గజములని వాడుకగలదు. కాని యిందుఁ జెప్పఁబడినవారిలోఁ గడపటి ముగ్గురును కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దున్నారో లేరో యని సందేహింపవలసియున్నది. మొదటివారైదుగురును మాత్ర మాకాలమునందున్నట్లు కొన్నిగ్రంథనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. వారిలో నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తానురచియించిన మనుచరిత్రమును, నందితిమ్మన్న తానురచియించిన పారిజాతాపహరణమును, కృష్ణదేవరాయని కంకితములు చేసిరి. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు కృష్ణదేవరాయల కాలమునందు మిక్కిలి చిన్నవాఁడై క్రొత్తగాఁ గవిత్వము చెప్పుట కారంభించినవాఁడు. ఇతఁడు కృష్ణరాయలు జీవించియుండఁగా నాతని యాజ్ఞాప్రకారముగా సకలకథా సారసంగ్రహము నారంభించి తరువాత ముగించెనుగాని యది రామాభ్యుదయమువలె నంతప్రౌఢముగానుండక వ్యాకరణలోపములు కలదిగానున్నది. రామభద్రకవి తన్నుఁ గృష్ణరాయలు కోరుటచేత సకలకథాసారసంగ్రహమును జేసితినని వ్రాసికొన్న భాగము నాగ్రంథమునుండి యిం దుదాహరించుచున్నాను.—

"సీ॥ చినుకుపూసలనొనర్చిన బిత్తరపుదండ దండాలుగల వేల్పుతపసికొండ।
కొండాటములను జిక్కులుపన్నుజడదారి దారిగట్టులరాయ చీరుటలుగు।
అలుగుడింతికివెన్నుఁ డిలకుఁదెచ్చినచెట్టు చెట్టుగట్టుఁగఁజేయు చెలువతోడు।
తోడుచేడెల నేలుదొరకును దోఁబుట్టు పుట్టులిబ్బులతేని పొందుగాఁడు।
గాడుపూరినిగాంచిన కన్నతల్లి। తల్లిబిడ్డలఁ జెండ్లాడు గొల్లమనికి।
మనికితముదీర్చు విలుకానిఁ జెనకువిందు। విందుసేకీర్తి నరసింహవిభుని కృష్ణ॥

వ॥ ఇట్లు కీర్తివిస్తార ధురంధరుండగు కృష్ణరాయ నరపాలాఖండలుండు నన్నుఁ బిలిచి శ్రీమచ్ఛీతారమణ చరణకమల పరిచరణాయమాన మానసుండవు బహువిధ కవితాచమత్కార ధుర్యుండవు సకలపురాణేతిహాస ప్రబంధరచనాదక్షుండవు మన్మనోరథ కార్యనిర్వాహకుండవు నగుటంజేసి పురాతన మహాకవి విరచితప్రబంధంబు లన్వేషించి భగవద్భక్తి నిష్ఠాగరిష్ఠులగు రాజశ్రేష్ఠుల వృత్తంబులు ప్రసిద్ధంబులగునట్లుగాఁ బ్రశస్తకథలు విన్యస్తంబులుగా సమకూర్చి సాహిత్యలక్షణ చిత్రకవిత్వ ప్రభావంబు లొక్కొక్కచోటఁ గనం

బడ రచియింపవలయునని ప్రార్థించి మఱియు నిట్లనెను॥

చ॥ అరవెత గుబ్బచన్నవలె బయల్పడనీకయు ఘూర్జరాంగనా।
గురుకుచయుగ్మమున్నవలె నగూఢము గాకయు నాంధ్రదేశపుం।
గరితచనుంగవన్నవలె నో కానాకయుంచుక గానుపించినన్।
సరసులు మెత్తురక్కవిత జాణలకుం గడురంజకంబగున్॥

వ॥ కావున నతిమధురరసాయన ద్రాక్షాపాకంబుగా శృంగారరసయుక్తంబగు నట్లు సకలకథాసారసంగ్రహంబు గ్రంథవిస్తారంబు కాకుండునట్లుగా రచియింపుమని యుపన్యసించిన సంతోషామృత తరంగితాంతరంగుండ నగుచున్న సమయంబున॥"

రాజశేఖరచరిత్రమును రచియించిన మాదయగారి మల్లన్న కృష్ణదేవరాయల కాలములోనుండి యారాజు గోలకొండ బిజాపురపు తురకసంస్థానములను జయించినప్పుడాతనికీర్తిని వర్ణించినట్లు కుమారధూర్జటి కృష్ణరాయ విజయమునం దీక్రిందిపద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

గీ॥ అటుల జయలక్ష్మిఁ గైకొని యరులకరుల। హరుల ధనపంక్తులను దనపరముచేసి।
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయల విభవగరిమ। కాంచి కన్నులపండువు గాఁగనపుడు॥

గీ॥ సరససాహిత్యరచన విస్ఫురణమెఱయ। సారమధురోక్తి మాదయగారిమల్ల।
నార్యుఁ డలయల్లసాని పెద్దార్యవరుఁడు। ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు॥

క॥ వినిపించి రపుడువారికిఁ। గనకాంబర భూషణములు ఘనతనొసఁగియా।
జనవరుఁ డప్పాజిఁ గనుం। గొనియిట్లని పలికెనపుడు కుతుకంబలరన్॥—ఆ. ౩.

ఈ కుమారధూర్జటికవియే కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును రచియించిన తన పెదతాతయైన ధూర్జటికవి కృష్ణదేవరాయల సభలోఁ బ్రసిద్ధిపొందినట్లు కృష్ణరాయ విజయములో నీక్రిందిపద్యముచేతఁ జెప్పియున్నాఁడు —

చ॥ స్తుతమతియైన యంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలగల్గెనో।
యతులిత మాధురీమహిమ నా మును మీపెదతాతచాల స।
న్నుతిగనెఁ గృష్ణరాయల మనోజ్ఞసభ న్విభుమీవునట్లు మ।
త్కృత బహుమానవైఖరులఁ గీర్తివహింపుము ధాత్రిలోపలన్॥—ఆ. ౧.

అష్టమహిషీకళ్యాణమును ద్విపదకావ్యముగా రచియించిన తాళ్ళపాక చిన్నన్నయను కవికూడ కృష్ణదేవరాయని కాలములోనున్నట్లు కొండవీటిచరిత్రములో కృష్ణదేవరాయల దానములనుగూర్చి చెప్పిన యీక్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

"వినుకొండసీమలో మిన్నికల్లు తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారికగ్రహారమిచ్చెను."
"అద్దంకిసీమలో వలపర్ల అను గ్రామము తాళ్ళపాకచిన్నయ్యగారికిచ్చెను."

[సశేషము.] కం. వీరేశలింగము.

జంతుస్వభావచరిత్రము. (౭౨-పుట శేషము.)

ఈపొడుగుతోఁక కోఁతులలోనే యీ ప్రక్క పటములోఁ జూపఁబడినరీతిని యఱపుల కోఁతులని యొకజాతివి గలవు. అవి సూర్యోదయాస్తమానములయందు గుంపులుగాఁ జేరి చెవులు చిల్లులుపోవునట్లుగా నఱచును. దానికూఁత యరక్రోసెడు దూరమువఱకును స్పష్టముగా వినఁబడును. ఇవి యంత చురుకయినవి గావు. సాలెకోఁతులలోఁ గొన్ని మిక్కిలిసోమరులు. అవికొన్ని కన్నులు మూసికొని కొమ్మలమీఁదఁ గూరుచుండి గాని తోఁక కొమ్మకుఁ జుట్టఁబెట్టి తలక్రిందుగా వ్రేలుచుఁ గాని యరణ్యములలో నుండెడు మనదేశపు మహాయోగులవలె గడ్డములు వ్రేలఁ గాలుచేయి కదల్పక గంటలకొలఁది మౌనముతో నుండును.

ఎరనిమిత్తమయి రాత్రులు తిరుగుచుండుటచేత నిశాచరములని పిలువఁబడెడి యింకొకజాతి చిన్నకోఁతులు గలవు. అవి సాధారణమైన పిల్లియంతలేస యుండును. వానితోఁక యడుగుండును. వీనికి నాలుగుచేతులున్నను మూతి కోఁతిమూతివలె నుండక వాఁడియైన కోఱలను గలిగి పందికొక్కు మూతివలె నుండును; చేతులకొనలయందు పిల్లిగోళ్ళవంటి గోళ్ళుండును. అకస్మాత్తుగాఁ జూచినపక్షమున పిల్లివలె నుండునుగానఁ గొందఱీజాతి కోఁతులను పిల్లులనుగా భ్రమింతురు. ఇవి పగలెల్లను నిద్రపోయి మేతనిమిత్తమయి రాత్రులు బయలువెడలును. చీఁకటిపడిన కొలఁదిని వానిగ్రుడ్లు పెద్దవయి నక్షత్రములవలె మెఱయుచుండును. అవి చీఁకటిలో వస్తువులను జూడఁగలవు. అవి పిఱికివగుటచేత సాధారణముగా మనుష్యుల యలుకుడు వినఁగానే పాఱిపోయినను, పాఱిపోవుటకు వీలులేకపోయినపక్షమున మనుష్యులమీఁదపడి గోళ్ళతోరక్కి పండ్లతోఁగఱచి గాయపఱచును. దేవాంగిపిల్లియనఁబడెడి యీజాతికోఁతి యొకటి మనదేశమునందుఁ గలదు. దానికాళ్ళును చేతులును మిక్కిలి సన్నముగా నుండును. అది చీఁకటిపడినతరువాత నిద్రనుండి మేలుకొని, చీఁకటిలో మిడిగ్రుడ్లు నిప్పుబంతులవలె మెఱయ బయలుదేఱి, పక్షులు కొమ్మలమీఁదఁ గూరుచుండి నిద్రించుచున్న సమయములో నిశ్శబ్దముగా చెట్లమీఁది కెగఁబ్రాఁకి, చేయి మెడమీఁదఁ బడువఱకును దెలియకుండునట్లుగా మెల్లగా కొమ్మ

మీఁదికి నడిచిపోయి, బాణమువలెఁ దనచేతిని మహావేగముతోఁ బఱపి గొంతుపట్టుకొని, నిద్ర తెలిసి కన్నులు తెఱచునంతలో పక్షిని పెద్దనిద్దురపుచ్చి శాశ్వతముగా కన్నులు మూతపడునట్లుచేసి, తనయెరతో వాయువేగమునఁ బరుగెత్తిపోయి సుఖపారణచేయును. ఇది పక్షులనుమాత్రమేకాక పండ్లను పురుగులనుకూడ భక్షించును. ఇది దేహమునం దంతటను నల్లనల్లని వెంట్రుకలను కడుపుమీఁద తెల్లవెంట్రుకలను గలదయి జేనెడు పొడుగుండును. ఇది నిద్రపోవునప్పుడు తల పొట్టలోఁ బెట్టుకొని ముడిగి బంతివలె పరుండును. ఈజంతువులు దక్షిణహిందూస్థానమునందును సింహళద్వీపమునందును విస్తారముగా నున్నవి. ఇవి పట్టుకొన్నప్పుడు మొట్టమొదట దుష్టచేష్టలుగలవై కఱచునుగాని తరువాత మచ్చికపడి సాధువులగును. ముక్కును పెదవులునుదక్క తక్కిన దేహమంతయు బూడిదవర్ణముగల వెంట్రుకలతో నిండియుండఁగా పొట్టితోఁకయు వెంట్రుకలతో నిండియున్న చెవులును గలవై, దృఢమయిన యవయవములుగల యీజాతిలోని యింకొకతెగ జంతువులు బంగాళమునకు తూర్పుననున్న రంగపురము మొదలయిన ప్రదేశములయందును బ్రాహ్మ్యదేశమునందును గలవు.

ఈజాతిలోనే తెక్కలుగల విచిత్రమయిన జంతు వింకొకటి గలదు. దానిని సాధారణముగా తెక్కలకోఁతియని చెప్పుదురు. పక్షులవలె దాని కీఁకలుగల తెక్కలు లేకపోయినను, కాళ్ళనంటి ముందటికాళ్ళకును వెనుకకాళ్ళకును మధ్యను, ముందటికాళ్ళనుండి మెడకును, వెనుకకాళ్ళనుండి తోఁకకును జేరి గబ్బిలపు తెక్కలవంటి రోమమయమయిన చర్మముండును. ఈజంతువులు కావలసివచ్చినప్పు డాచర్మమును విప్పి క్రిందికి దిగనక్కఱలేకయే యొకచెట్టుమీఁదినుండి యొకచెట్టుమీఁదికి పక్షులవలె నెగురును. ఈతెక్కలకోఁతి యొకచెట్టునుండి డెబ్బది గజముల దూరములోనున్న మఱియొకచెట్టుమీఁదికి గాలిలోనెగిరి యుద్దేశించుకొన్న కొమ్మమీఁద వాలఁగాఁ దాను జూచితినని యొక జంతుశాస్త్రజ్ఞుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇది యాకులను, పండ్లను భక్షించును. గబ్బిలమువలె చెట్లకు తలక్రిందుగా వ్రేలును. ఈజాతి జంతువులన్నియు నొక్కసారి యొక్కపిల్లనుమాత్రమే పెట్టును. ఇవి మలయాపర్యాయద్వీపమునందును, సుమిత్రద్వీపము మొదలయినదీవులయందును వసించును.

పక్షహస్త జంతువులు.

చేతులనంటి తెక్కలుండును గనుక జంతుశాస్త్రమునందు గబ్బిలములు పక్షహస్తజంతువు లనఁబడును. వింతయైన యీజంతువుల కెగురుటకు తెక్కలున్నను, పక్షులవానివలె నీఁకలులేక తెక్కలు పలుచని చర్మముతో మాత్రమే చేయఁబడి

యుండుటచేత సంస్కృతభాషలో గబ్బిలములకు "అజినపత్ర"లని పేరు. ఇవి పక్షులని సాధారణముగాఁ జెప్పఁబడినను, నిజమునకు పక్షులుగాక యెగిరెడు మృగములయి యున్నవి. ఇవి పక్షులవలె గ్రుడ్లనుండి పుట్టవు; వీనితల యెలుకతలవలె నుండి లోపల పండ్లను కోఱలను గలిగియుండును, ఎలుకలు మొదలయిన జంతువులకు వలెనే వీనికి నాలుగుకాళ్ళను తోఁకయు నుండును; దేహమున రోమములుండును; ఇవి చతుష్పాద జంతువులవలెనే పిల్లలను గని స్తన్యమిచ్చి పెంచును. ముందటికాళ్ళనఁబడెడు వీనిచేతులు మిక్కిలి పొడుగులయి తెక్కలవలె నుపయోగించుటకు తగినవై యున్నవి; వానిప్రేళ్ళు సన్నగా చేతులంతలేసిపొడుగున నుండును; బొటవ్రన ప్రేలికిఁదక్క మిగిలిన నాలుగుప్రేళ్ళకును మధ్యను బాతుకాలికివలె చర్మముండి, అది ముందటిచేతులను వెనుకటికాళ్ళతో గడ్డతో నంటించినట్టు కడుపునంటి వ్యాపించి, అటుపిమ్మట వెనుకకాళ్ళనుండి పొడుగునను తోఁకచివరవఱకు నుండును. అంతేకాక యాచర్మము ముందటిచేతుల పొడుగునను మెడతోనంటి వ్యాపించియుండును. ఆచర్మమును ముడుచుకొని గబ్బిలములు చుంచువలె నాలుగుకాళ్ళతోను భూమి

మీఁద ప్రాకఁగలవు. ఈ ప్రక్క పటములో వేసిన గబ్బిలము తెక్కలు ముడుచుకొని నడుచుచున్న స్థితిలోనున్నది. ముందటి చేతుల బొట్టనప్రేళ్ళు మాత్రము చర్మముతోఁ జేరక విడిగాఁ గొంచెము పొట్టిగానుండి చివరను చిలుకముక్కువలె వంకరగానుండెడి యొక పెద్దగోరును గలిగియుండును. గాలములవలె వంపుగా నుండెడి యీ గోళ్ళను చెట్లకొమ్మలు మొదలయినవానికి తగిలించి గబ్బిలములు తలక్రిందుగా వ్రేలాడఁగలవు. వెనుకకాళ్ళకు ప్రేళ్ళు పొడుగుగానుండక పక్షిప్రేళ్లవలె పొట్టిగానుండి యయిదుప్రేళ్ళ చివరలనుగూడ గోళ్ళను గలిగియుండును. ఈ వెనుకటి కాళ్ళ గోళ్ళతోనే సాధారణముగా గబ్బిలములు చెట్లకొమ్మల నంటిపట్టుకొని వాలఖిల్యులవలెఁ దల క్రిందుగా వ్రేలుచుండును. వెనుకటికాళ్ళు ముందువానివలెఁగాక పొట్టిగా నుండును. ఇరుప్రక్కలనుగల యీచర్మమును విప్పినపక్షమున, అది మెడవైపుననున్న కాలుచేతులతోఁ గలిసి యొకతెక్కగాను కుడివైపున నున్నకాలుచేతులతోఁగలిసి రెండవతెక్కగాను ఏర్పడి, గబ్బిలము పక్షివలె వానితో నెగురును.

ఈ గబ్బిలములలో నానాజాతులు గలవు. అందు కొన్ని మాంసమును భక్షించును, కొన్ని కూరగాయలను తినును. అమెరికా ఖండమునందు రక్తపానము చేసెడి యొక క్రూరమయిన గబ్బిలపుజాతి కలదు. ఈజాతివానిని రాకాసిగబ్బిలములని చెప్పుదురు. ఈ రాకాసిపిట్టలనుగూర్చి కథ లనేకములు చెప్పుదురుగాని యవి కేవల విశ్వాసయోగ్యములుగాక కొంతవఱకు అతిశయోక్తులుగా నున్నవి. ఇవి రాత్రులయందు గాఢనిద్రలోనున్న మనుష్యులనుగాని గుఱ్ఱములు మొదలైన జంతువులనుగాని చప్పుడుచేయక సమీపించి, నెత్తురు విస్తారముగాఁ బ్రవహించెడు రక్తవాహికలున్న భాగమునందు సూదివంటి పంటితో చిన్నగంటు చేసి, దానినుండి పొట్టనిండునట్లుగా జెలగవలె రక్తమును పీల్చి, పాఱిపోవును. అదృష్టహీనమైన యాజంతువుగుఱ్ఱమైన పక్షమున, గంటు చెవులయందో వీపుమీఁదనో చేయును. ఒకవేళ మందభాగ్యుఁడైన మనుష్యుఁడే యెవ్వఁడయిన బట్ట కప్పుకొనక రాత్రివేళ బయలనుండి నిద్రపోవుచుండుట తటస్థించిన పక్షమున, రాకాసిగబ్బిలము మెల్లగా నిద్రించువాని సమీపమున వ్రాలి, ఆయుష్ణదేశమునందు హాయిగా నిద్రపట్టుట కనుకూలముగా నుండు చల్లగాలి సోఁకునట్లుగా తనఱెక్కలతో మెల్లగా విసరి యామనుష్యుని గాఢనిద్ర పుచ్చి, తరువాత పాదమువద్దఁజేరి కాలి బొటవ్రేలికి సూదిమొనవంటి పంటితో సూక్ష్మమయిన గాయమును జేసి నిద్రితునికిఁ దెలియకుండనే కావలసినంత నెత్తు రాప్యాయనముగా త్రాగి లేచిపోవును. తెల్లవాఱి లేచినతరువాత బలహీనతచేతను చేరువను రక్తము కాఱియుండుటచేతను రాకాసిగబ్బిలమువచ్చి రక్తపానము చేసి పోయినట్లు తెలియును గాని లేకపోయిన తెలియనే తెలియదు. ఇట్లు గాయపఱుపఁబడినవి చిన్నజంతువులయినపక్షమున, రక్త మతివిస్తారముగా పోవుటచేత ప్రాణాపాయము సహితము సంభవించును. కాఁబట్టి యాదేశమునందలివారీగబ్బిలములకు మిక్కిలి భయపడుదురు. రాకాసిగబ్బిలములు మిక్కిలి హానికరము లయినను, ఇవి గబ్బిలపుజాతిలోనెల్ల పెద్దవిగావు. ఇవి తలమొదలుకొని తోఁకచివరవఱకును ఆఱేడంగుళములకంటె నెక్కువపొడుగుండవు. ఱెక్కలు చాచినపక్షమున వాని పొడుగు రెండడుగులకంటె నెక్కువగా నుండదు. వీనివర్ణ మించుమించుగా నెలుక రంగువలె నుండును. వీనిముక్కుపైని ఆకువంటి చర్మముండును. ఇవి రక్తప్రియములయినను, ఒక్క రక్తపానముతోనే జీవనముచేయక పురుగులు మొదలైనవానిని పట్టుకొనిచంపి భక్షించి జీవించును. ఇవి పక్షులవలె నెగురుటయేకాక భూమిమీఁద కూడ నెలుకలవలె నాలుగుకాళ్లతోను వేగముగా పరుగెత్తఁగలవు. అయినను భూమిమీఁద నడుచుట గబ్బిలపుజాతికి స్వాభావికముకాదు. అవి భూమిమీఁదపడుట తటస్థించినపక్షమున, గోడ చెట్టు మొదలయిన యెత్తుస్థలము దొరకువఱకును నేలమీఁద వికారముగా నడిచి వానిమీఁదికి ప్రాఁకి యక్కడనుండి యెగిరిపోవును. అవి

భూమిమీఁదినుండి యొక్కసారిగానే యెగరఁగలవు గాని సాధారణముగా నల్లగురక కొంత యెత్తుస్థలమున కెగఁబ్రాఁకి యక్కడనుండి సులభముగాఁబైకెగురును. ఈ రాకాసిజాతి గబ్బిలములు హిందూదేశమునందును గలవు గాని యవి మిక్కిలిచిన్నవి. అవి మూఁడంగుళముల పొడుగుగలవయి చీఁకటి గుహలయందును, పాడుపడిన యిండ్లయందును, ఇంటికప్పులయందును పగళ్లెల్లను దాగియుండి, చీఁకటి పడినతరువాత బయలువెడలి పురుగులను, కప్పలను, పిచ్చుకలు మొదలయిన చిన్నపిట్టలను, తమకంటెఁ జిన్నజాతి గబ్బిలములను పట్టుకొని తినును. ఈజాతి పక్షియొకటి సంజవేళను మఱియొక చిన్నగబ్బిలమును పట్టుకొని మెడసమీపమునఁ గఱచి యెగురుచునే దానిరక్తమును పీల్చుచుండఁగా నొక జంతుశాస్త్రజ్ఞుఁడు చూచియున్నాఁడు.

గబ్బిలపుజాతిలోనెల్లను చెట్టుగబ్బిలములు మిక్కిలి పెద్దవి. ఇవి పగళ్లెల్లనువందలకొలఁది గుంపులుగుంపులుగా చెట్లను తలక్రిందుగా వ్రేలుచుండును. ఇవి మాంసమును పురుగులను తినక సద్విజులవలె శాకములతోను పండ్లతోను మాత్రమే పొట్టపోసికొనును. వీనికి తోఁకలేదు. సాధారణముగా వీనిశరీరము తొమ్మిదంగుళముల పొడుగుండును. ఇవి ఱెక్కలుచాచినప్పుడు నాలుగడుగుల పొడుగుండును. ఇవి రూపమునఁ గొంతవఱకు నక్కలవలెఁ గానఁబడునుగానఁ బశ్చిమఖండవాసు లీదేశములో వీనిని "ఎగిరెడునక్కలు" అని పిలుతురు. ఇవి సాయంకాలము కాఁగానే కొమ్మలమీఁద కదలుట కారంభించి క్రమక్రమముగా నొకటొకటే రాత్రి సంచారమునకు బయలువెడలును. అవి నివసించు తావునకు సమీపమున చెఱువుగాని నదిగాని యున్నపక్షమున ముందుగా శరీరముతో నీటిని స్పృశించి మఱి సంచారమునకు వెడలును. అవియట్లు నీటిని తాఁకుట దప్పి తీర్చుకొనుటకయి యుండును. వానికి మనుష్యులు తోటలలో వేసికొనెడు పండ్లయందు ప్రీతి యెక్కువ. కాఁబట్టి యివి పుల్లని దబ్బపండ్లు మొదలయిన వానిని మాత్రము విడిచి తక్కిన సమస్తఫలములను భక్షించును. ఇవి మామిడితోటలలోను జామతోటలలోనుబడి రాత్రులు పండ్లను భక్షించిపోవుచుండుట యీదేశమునందు తోటలుగలవారి కందఱికి ననుభవసిద్ధమేకదా? ఫలోన్ముఖమునకు వచ్చినప్పుడు తియ్యమామిడిచెట్టుమీఁదపడి యివి రాత్రి పండ్లను తినిపోఁగా తెల్లవాఱినతరువాత వట్టిటెంకలు చెట్లమీఁద నిడుదలయిన తొడిమలకు వ్రేలాడుచుండుట యొక్కతోఁటవాఁడ్రకుఁ దక్క తక్కిన వారికెల్ల చూచుటకెంతయువింతగా నుండును. ఆరామపాలకులు వీనిధాటికి భయపడి పండ్లకు వెదురుపేళ్ళతోఁగాని తాటాకులతోఁగాని బుట్టలల్లి కట్టుదురు. ఇవి వట్టిపండ్లు మొదలయినవానినికూడ భక్షించును. ఇట్టివి రాత్రు లాహారమునిమిత్తమయి నాలుగయిదామడల దూరమువఱకును యాత్ర చేసి తెల్లవాఱునప్పటికి వచ్చి మరల తమ నివాసస్థానమును చేరుకొనును. అట్లు వచ్చినతరువాత ప్రతిపక్షియు తానేయున్నతమ

యిన మంచిస్థలము నాక్రమించుకొని యితరపక్షులను తఱిమివేయఁ జూచుచుండుటచే వానిలోవానికిఁ గొంతసేపటివఱకును ద్వంద్వయుద్ధము జరగుచుండును. ఈ దొమ్మికయ్యములోఁ బ్రతిపక్షియు నేదో యొకకొమ్మను గోళ్ళతోఁ బట్టుకొని వ్రేలుచు, దగ్గఱకు వచ్చినదానిని గోళ్ళతో రక్కియు పండ్లతోఁ గొఱికియు దూరముగాఁ బాఱఁద్రోలుచు, విరామము లేకుండ కీచుమని కూయుచుండును. దంతాదంతిని నఖానఖిని జరగుచుండెడి యీ సంకుల సమరములోఁ బ్రతిపక్షియు రెండుమూడు సారులు తఱుమఁబడి చెట్టుచుట్టును స్తోత్రపాఠములు చేయు భక్తియుక్తులయిన హిందూమహాజనులవలె నఱచుచుఁ బ్రదక్షిణములు చేసి తుదకెక్కడనో యొకచోటఁ గాలూని నివాసము కుదుర్చుకొనును. ఈసందడియంతయు జాము ప్రొద్దెక్కులోపల సద్దణఁగును. అప్పటినుండి గబ్బిలము లన్నియు నిశ్శబ్దముగా హైమఱచి నిద్రపోవును. వీనివలెనే యన్నిజాతుల గబ్బిలములును పగటిపూట నిద్రపోయి రాత్రి సంచారము చేయును. ఇవియున్నచోట నొకవిధమయిన దుర్గంధము కలుగును. ఈచెట్టుగబ్బిలమును మనవారు చీకురువాయియని చెప్పుదురు. ఈదేశములోని తక్కువజాతులవారనేకు లీగబ్బిలములను జంపిభక్షింతురు. వీనిని సులభముగా పెంచి మచ్చికపఱుపవచ్చును. ఆఁడుగబ్బిలములు సాధారణముగా చైత్రమాసమునందు పిల్లలను పెట్టి, జ్యేష్ఠమాసమువఱకును పిల్లలను కోఁతులవలె లొమ్మునఁ బెట్టుకొనితిరుగును. అప్పటికాపిల్లలు పెద్దవయి స్వతంత్రముగాతిరిగి యాహారము సంపాదించుకొనుటకు శక్తములగును. మలయ పర్యాయద్వీపమునందుండెడి యీజాతి పక్షులు మిక్కిలి పెద్దవి. వానిశరీర మడుగు పొడుగుండును, ఱెక్కలుచాచినప్పుడవి యైదడుగుల పొడుగుండును.

ఇంకొకజాతి చిన్నగబ్బిలము లింటిగబ్బిలము లనఁబడును. అవి పరిమాణమునందు రెండంగుళముల కంటెను తక్కువగా నుండును. వానికి వెలుతురు బొత్తిగా పడదు. సూర్యకాంతి వానికన్నులను మిఱుమిట్లుగొలుపును గనుక పగలెల్ల నవి యిండ్లలోని చీఁకటిగల యటుకలు మొదలయిన భాగములయందు వ్రేలుచు రాత్రివేళ పురుగులు మొదలయిన వానిని పట్టుకొనుటకు వెలువడును. వీనిని మనవారు చిఱుకుపిట్టలని చెప్పుదురు. ఇవి యెప్పుడును గృహములలోనే వాసముచేయుచుండును. రాత్రులయందు వీనిని మనము మనగదులలో సహిత మెగురుచుండఁగాఁ జూచుచుందుము.

గబ్బిలములలో ననేకజాతులు గలవు. ప్రతిజాతియందును మరల నంతర్భాగము లనేకములున్నవి. ఒక్క హిందూదేశమునం దిదివఱకిన్నూరు వేఱువేఱుతెగల గబ్బిలములు కనిపెట్టఁబడియున్నవి. వర్ణమునందుఁగల భేదమునుబట్టియు, ముక్కులును చెవులును పొడుగుగాను పొట్టిగాను నుండుటనుబట్టియు, పండ్లుమొదలయిన వానిలోఁగల భేదములనుబట్టియు, తోఁకలుండుటను లేకపోవుటనుబట్టియు, శరీర

ములమీఁది రోమములపొడవు తఱుచు పలచన మొదలైన వానినిబట్టియు, ముక్కుమీఁది యాకువంటి చర్మముయొక్క భావాభావములనుబట్టియు, తినెడి యాహార పదార్థములనుబట్టియు, జంతుశాస్త్రజ్ఞులు వీనిని నానావిధములుగా భాగించియున్నారు. తోఁకలుగల వానికాతోఁకలు పడవలకు చుక్కానివలె నెగురుటయందు వాని గమనమును నడుపుట కుపయోగించును.

చలిదేశములలో కొన్నిజాతుల గబ్బిలములకు శీతకాలమునందు యోగనిద్ర కలదు. ఆదశలో నవి నిద్రపోవుచున్నట్లుగా కాలుచేయి కదలుపక పడియుండును; అప్పుడు వానికి శ్వాసముసహిత ముండదు. కాఁబట్టి యవి శీతకాలమునం దంతటను పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన సమాధియందున్న యోగులవలెనే యూపిరిలేక జడపదార్థములోయన శవములరీతిని పడియుండి, శీతకాలము పోఁగానే యోగనిద్రనుండిలేచి ప్రపంచవ్యాపారములయందు సంచరింప నారంభించును. దయామయుఁడైన భగవంతుఁ డీయేర్పాటునే చేయకయుండినపక్షమున, పురుగులు దొరకని యాకాలమునం దాదేశములలోని గబ్బిలములన్నియు నాహారములేక సంఘమరణము నొందవలసియుండును. ఇటువంటి యోగనిద్రనుగల గబ్బిలములు భరతఖండమునందును హిమాలయ ప్రాంతములయందుఁ గలవు. వానికి చెవులు పెద్దవిగా నుండును. వానిశరీర మంగుళమునరయుండును. అవి వసంతఋతువునందు మనోహరముగా సంధ్యాసమయమున నెగురుచుండును. అవి శీతకాలములో యోగనిద్రను పొందుట చేత కార్తికమాసము మొదలుకొని మాఘమాసమువఱకును కనఁబడవు.

మాంసభక్షకజంతువులు.

చతుష్పాదజంతువులలో నెల్లను మిక్కిలి సుందరములును భయంకరములు నయినవి మాంసాశనములయిన ఘాతుకమృగములు. వానిలో పిల్లిజాతివి మిక్కిలి చక్కనివి. ఈజాతిజంతువులన్నియు నిశ్శబ్దముగా నడిచి, సూక్ష్మమైనదృష్టిబలమును శ్రవణబలమును గలవయి, జంతువులమీఁద నేమఱుపాటున మహావేగముగాఁబడి హింసింప శక్తిగలవి. వీనిలో సింహము, వ్యాఘ్రము మొదలైనవి కొన్నితప్పఁ దక్కినవన్నియు చెట్లనెక్కఁగలవు. ఈజాతి జంతువులకన్నిటికిని నోటిలో పెద్దకోఱపండ్లును, ముందటికాళ్ళ కయిదేసియు వెనుకకాళ్లకు నాలుగేసియు చొప్పున నిడుపులై కత్తులవలె వాడులైనగోళ్లును, ఉండును. వాని దౌడలు మిక్కిలిబలిష్ఠములుగా నుండును; గోళ్ళు వాడిచెడకుండ లోపలికి ముడుచుకొనుటకుఁ దగినయొఱలలో నుండును, నాలుక. కఱకయి యెముకలనుండి మాంసమును నాకివేయుట కనుకూలమయినదిగా నుండును, మీసములు చీఁకటిలో నడుచునప్పుడు స్పర్శేంద్రియముగా నుపయోగించు

నవిగా నుండును. ఈజంతువు లాహారమునిమిత్తమితరజంతువులతో ననుదినమును బోరాడవలసియుండుటచేతను, ఎదుటఁ బడినప్పుడు కొన్నిజంతువు లెదిరించియుఁ గొన్ని పిక్కబలమును జూపియుఁ గొన్ని చెట్లెక్కియుఁ గొన్ని బొరియలు దూఱియుఁ బ్రాణరక్షణము చేసికొనయత్నించి తప్పించుకొనుచుండుటచేతను, ఘాతుకమృగములవద్ద మాయోపాయము లధికముగా నుండును. ఘాతుకమృగములలో నెల్లను శ్రేష్ఠమైనది సింహమగుటచే దానినిగూర్చి మొదట వ్రాయుదము.

సింహము.

సింహము సమస్తదేశములవారిచేతను మృగరాజని చెప్పఁబడును. సింహముయొక్క ధైర్య సాహసములనుబట్టి పరాక్రమవంతుఁడయిన వీరపురుషుని చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు కవులు సింహవిక్రముఁడని వర్ణింతురు. ఈక్రింది పటములోఁ జూపఁబడినది పురుషసింహము. మగసింహము మెడ కలంకారముగా జూలువంటి కేసరములను గలిగియుండును ఈయలంకార మాఁడుసింహమున కుండదు. మగసింహములకు సహిత మీసటులు రెండుమూఁడు సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును మొలవవు. అడవులలో స్వేచ్ఛముగా విహరించుచు గోముగాఁ బెరిగిన పురుష సింహము ముందువైపున భుజములవద్ద నాలుగడుగుల యెత్తుండును; దానిపొడుగంతయుఁగలిసి పదునొకండడుగులుండును. రూపమునం దాఁడుసింహము మగదానికంటె మిక్కిలి చిన్నదిగా నుండును. కాని యది యాఁడుదైనను దానియొద్దఁ బౌరుషమధికముగా నుండును. ముఖ్యముగా స్త్రీసింహము పిల్లలను బెట్టియున్నకాలములో దాని గుహాసమీపమునుండి పోవుట యెంతబలవంతమయిన జంతువునకును మృత్యుగృహమునకుఁ బోవుటయే. ఆసమయమునం దది యెంతటి భీకరజంతువునైనను జంకులేక యెదిరించి, అనివార్య ధైర్యముతోఁ బోరాడి, నిమిషములో నంతము నొందించును. సింహములు కొంచెము పసుపుదాలుగల బూడిదవర్ణము కలవిగా నుండును. అరంగు కడుపువైపున లేతగాను, వెన్నువైపునకుఁ బోయినకొలఁదిని ముదురుగాను, ఉండును. పిల్లిజాతిలో నెల్ల నొక్క సింహమునకు మాత్రమే తోఁకచివరను కుచ్చుండును. (సశేషము.)

కందుకూరి-వీరేశలింగము.

జయద్రధనాటకము, ప్రధమాంకము.

(౮౨-పుట శేషము.)

౨. మంత్రి—నావిరెండువంపలు. ఇట్టియుత్తరము లూహావలననే తరుచువ్రాయబడుటవలన నొకదానిలోనొకటి యేకీభవించకున్నను, అన్నియుత్తరములును తురుష్కుల సైన్యమనిమాత్రము చెప్పుచున్నవి.

రాజు—సేనీభేదము నంతగా లక్ష్యపెట్టను. బాగుగయోచించిన తురుష్కులదండయాత్ర సత్యముగా కానుపించుచున్నది.

నావికుడు [తెరలో] అయ్యా! అయ్యా! ప్రభువులు.

౧ ఉద్యో—రాయబారియనితోచుచున్నది.

[నావికుడు ప్రవేశించును.]

రాజు—ఏమివిశేషములు?

నావికుడు—మహాప్రభూ! తురుష్కసైన్యంబు లీయెడ లక్షద్వీపంబులంబాసి మలయద్వీపంబుల కేగుచున్నవి.

రాజు—ఏమియీవింత!

౧. మంత్రి—ఏవిధంబునయోచించినను తప్పకయిదియన్యతమని తోచుచున్నది. మనలను భ్రమపెట్టుటకు వారొనర్చుచున్న యుపాయమయి యుండవచ్చును. ఏలయన లక్షద్వీపము తురుష్కులకెంతయు నావశ్యకము. ఇక లక్షద్వీపమును జయించుటకంటె మలయద్వీపమును జేకొనుట నూరురెట్లుకష్టము. ఈరెండునుయోచించినచో తురుష్కులంత వెఱ్ఱులుగాక మనలను భ్రమపెట్టుటకే యిట్లుచేయుచున్నారని తోచకమానదు.

రాజు—ఎట్లాలోచించిన నిది కల్లయనితోచుచున్నది.

౧. ఉద్యో—ఇదిగో వర్తమానము.

[రాయబారి యేతెంచును.]

రాయ—దేవరకు జయమగుగాక! తురుష్కులు మలయద్వీపంబులవైపున కేగి అచ్చట మరికొంత సైన్యముతోగూడి తిరిగి లక్షద్వీపంబులవైపున కేగుచున్నారు.

౧. మంత్రి—ఆ! నేనట్లుయోచించితిని. ఎన్ని యోడలని తోచుచున్నది?

రాయ—ముప్పదియోడలు. ఇప్పుడు వారినావలు నిర్భయముగా లక్షద్వీపములకేతెంచుచున్నవనియును, ఈవర్తమానము నమ్ముమనియును మీసేవకుడగు మనోరంజనుడు దేవరకువిన్నవించుమని నన్నుబుత్తెంచె.

రాజు—సరే. ఇకనిశ్చయముగా లక్షద్వీపమునకే.

౧. మంత్రి—ఇదె జయద్రథుడును జయలోలుడును వచ్చుచున్నారు.

[జయద్రథుడు, జయలోలుడు, కలహప్రియుడు, కామపాలుడు ప్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు—జయద్రథా! వీర్యవంతా! నిన్ను మేమీక్షణమందు మల్కులపై దండువెడల నియోగించెదము. (జయలోలునితో) ఇదిగో మిమ్ములను చూడలేదు. రండి కూర్చుండుండి. మీయాలోచన, సహాయము మాకీరాత్రిలేకపోయినది.

జయ—చ॥ వరదలబొంగువాహిని యవారితరీతిని గాల్వతల్పులన్
బొరిపొర్లిద్రోసి పోవుగతి బూర్ణముగా నెదనుండిదుఃఖము
తెరిననుముంచి పైపడలె దానిని సైపగలేక నిద్రివీ
డిరయము చేతనే నరుగుదెంచితి గానిమరేమికారణం
బరయగలేదు దేశమున కర్యుడుకీడును లేపలేమనన్
ధరణిపసైప్రు మయ్యాయిట దప్పితి నీవచనంబునీయెడన్॥

రాజు—ఏమి? కారణము?

జయ—అయ్యో! నాకూతురు—నాకూతురు—

రాజుమంత్రులు—మృతినొందినదా?

జయ—అయ్యో! ఆమె నాయింటనుండి దొంగిలించబడినది. మందులు మాకులుపెట్టి దానిబుద్ధికొందరు దుర్మార్గులు త్రిప్పివేసిరి.

ఉ॥ మందులజేసి యిట్టిమటుమాయలఁ జిక్కనుగానిగాని చో
సుందరగాత్రియేమనను! జూడగలేదొకొ మంచిచెడ్డలన్
మందునమందసందుద సమంచితయైవడి బోయికూడనే
మందును మన్దుదుఃఖమున మందిటలేదిక నన్ను దేర్పగన్॥

రాజు—ఇట్లునిన్ను మోసముచేసి నీకూతు బుద్ధిని విరిచి కొంపోయినవాడు మాపుత్రుండయినను వానినీయిష్టమయినశిక్ష చేయించెదము.

జయ—నాపైనింతయనుగ్రహము చూపినందుకు కృతజ్ఞతతో మీకు మ్రొక్కుచున్నాను. నాకిట్టియిక్కట్టు దెచ్చినవాడీజయద్రథుడు

రాజుమంత్రులు—దీనికిమాకు చాలవిచారముగానున్నది.

రాజు—[జయద్రథునితో] దీనికి నీవేమిచెప్పగలవు?

జయ—ఏమనగలవు—నేజెప్పినది నిజమనక.

జయద్ర—ప్రభువులారా! నేనీవృద్ధుని కుమారిని కొంపోవుటసత్యము. సత్యముగా

నేనామెను వివాహంబైతిని. నేనొనర్చిన నేరమింతియ!

శా॥ బాలత్వంబుననుండి యుద్ధధరణుల్ వాసంబుగా నొప్ప నే
నీలోకంబుననున్న కష్టములలో నెన్నోతగం జూచితిన్
కాలంబంతయు నిట్లుపోయెనయయో కట్టా సతీవశ్యమిం
కేలీలన్ మదిలో నెరుంగుదునా! యేయే మందుల జేతునో!!

ఉ॥ మందులుమాకులుం దెలియ మంత్రములున్ దగ నేర్వలేదు నే
నిందుముఖీ జనంబులకు నెప్పుడువశ్యము జేసియుండనీ
సుందరినన్నుగూర్చి కడుసూనశరాళిని జిక్కివేగు నా
చందముచూచి పెండిలికి జయ్యన నిచ్చితినాదుసమ్మతిన్॥

జయ—చ॥ పిరికితనంబు శాంతి యతిభీతియు గల్గి స్వకీయదేహ సం
దరచలనంబు గాంచి మది దారుణలీల భ్రమించునట్టి నా
చిరుతయ నిట్టిదుష్టుగని చిత్తమునన్ భయమింత లేక తా
వరునిగ గోరునేయకట పాపపుమందుల గాక దైవమా॥

గీ॥ ఇట్టిసుందరీతిలకంబు నెవ్వడేని
తప్పులను జేయుననుచును జెప్పునేని
వానియంతటి మూర్ఖుండు వసుధ నెచట
లేడనుట జెప్పవలెనె నే ప్రోడలార॥

రాజు—జయలోలా! నీవాతనిపై మోపు నేరంబునకు తగిన కారణంబుల జూపవలెగాని యిట్టియూహలుచాలవు.

౧. మంత్రి—అయితే జయద్రథా! నీ వాకన్యను మీయిరువుర మనస్సులు కలియుటవలన పెండ్లాడితివా? లేనియెడల నామెను మందులవలన నీవశంబు జేసితివా? దీనికి యుత్తరమిమ్ము.

జయద్ర—నామనవి చిత్తగింపుడు. దీనికుత్తరము నేనొసగుటకంటె నామెనిక్కడకు రప్పింపుడు. ఆమె నాపై నించుకైనను నేరము మోపినయెడల నేను నాయుద్యోగంబును మానికొని మీయిష్టమయిన శిక్షననుభవించెదను.

రాజు—గుణవతినిచ్చుటకు దోడ్తెండు.

జయద్ర—కలహప్రియా! ఆమెయున్నచోటు నీవెరుంగుదువు. కాన నీవేగి యామె నిచ్చుటకు తోడ్తెమ్ము.

[కలహప్రియుడును సేవకులును నిష్క్రమించెదరు.]

ఆమెవచ్చెడుదనుక నేనామె మనస్సు నావైపు త్రిప్పుట కెట్లు సమర్థుండనైతినో

దానిని మీకెఱింగింపనాజ్ఞ యిండు.

రాజు—ముఖ్యముగా చెప్పుము—

జయద్ర—సీ॥ బయలైన ప్రేమనీజయలోలుఁడనిశంబునను దనయింటికిఁగొనుచునుండె
కొని ముదంబున నన్ను జనువున బాల్యంపు చేష్టలనెల్లను చెప్పమనును

౧. మంత్రి—పిమ్మట.

జయ—అతని యాజ్ఞకుఁ బ్రీతి నడుగుడాటక నేను స్థలమందు జలమందు జరపియున్న
ఘోరయుద్ధంబుల గొప్పముట్టడులనుగడునసాధ్యంబైన కష్టములను
బానిసగాఁగొనబడిన దుర్దశలను ధనమిచ్చి తిరిగి నేతప్పికొనుట
నెఱిగించి మరియు నాకెఱుకైన భీకర కాంతారములనీరు గనగరాని
పలుయెడారుల కథల్ తలచినమాత్రాన జనులెవ్వరైనను జడియునట్టి
నరులను భక్షించు నరులచారిత్రముల్ తలలు కక్షములలో గలుగుజనుల
గలవింతలును వేడ బలుకుచునుండఁగ గుణవతి తనకోర్కి కొనలుసాగ
చెవియొగ్గి వినుచుండి చిత్రంబుగను నింటగలపనికొరకు బోవలసినపుడు
పోయియాపని శీఘ్రముగ జేసి నాకథనాలింప మరల దానర్థివచ్చు

౧. మంత్రి—అడ్డమేమి. తరువాత

జయ—దీనినంతయు జూచి, నేననూన ప్రేమ నామె "నీకథ జెప్పు" మనుచు వేడు
టయు గాంచి తిరుగ నంతయు జెప్ప విని నాదుకష్టంబులకు దనకరుణ జూపె
నెట్లు దాటితిరిన్ని యిక్కట్టులనెకటా! పాపంపు విధియని పలికె; తుదకు

౧. మంత్రి—అనుటకు సందేహమేమి?

జయ—"నన్ను బెండిలియాడు నరునకు నీకథల్ చెప్పుటబ్బిన మేలు చెప్పదరమె
యనె దానను హించి యామెవాంఛను నేను గనిపెట్టితిని నిదే కారణంబు

గీ॥ మూడు పెండ్లికి వేరె నేమందు లెరుగ
నివియె మందులు లలితాంగికిష్టమైతి
గాన బెండిలియైతి నాగానలోల
నదిగో యామెయె వచ్చుచున్నది యిటకును!

రాజు—నీకథ నాకొమార్తెనైనను వలపింపగలదు. జయలోలా. ఈకార్యము నె
మ్మదిమీద యోచింపవచ్చును. అయితే వట్టిచేతులకంటె విరిగిన యాయుధ
ములుపయోగించుట తెలివిగలవారిపని.

[సశేషము.]

12 పల్లూరి - పద్మనాభరాజు.

ఆనందబాయి జ్యోషి. యమ్. డి.

(౮౮-పుట శేషము.)

మిస్సుజ్యోషిగారు లివర్పూలు పట్టణమునుండి న్యూయార్కు పట్టణమునకుఁ బ్రయాణమైన దినముననే పండితరమాబాయిగారును ఆమె చిన్న కొమార్తెయు నిఙ్గ్లాండునందుఁ జేరిరి. వారిరువురును 1883వ సంవత్సరమునందలి వసంతకాలమునందు నిఙ్గ్లాండులో నొకరును సంఘరాష్ట్రములలో నొకరును మిగుల గౌరవింపఁబడిరి. ఆనందబాయిజ్యోషిగారు ఫిలడెల్ఫియాశాస్త్రపాఠశాలయందుఁ జేరి విద్యాభ్యాసముఁ జేయనారంభించెను. ఆమెపడినకష్టములు చూచినవారికే కాని తేటపడవు. పదునెనిమిది వత్సరములుగల యీబాలిక మిగుల శ్రద్ధతో విద్యఁగరచుచుఁ గులాచారభంగము కలుగకుండ స్వయముగా వంటఁజేసికొనుచు పాటుపడుచుండెను. ఆమెయింటియొద్ద నెప్పుడును ఒంటరిగానుండలేదు. ఆమెతండ్రిగారింటివద్దనున్నప్పుడు కుటుంబములోఁజేరిన వారనేకులుండిరి. తరువాత భర్తగారింటికి వెళ్ళినప్పుడు టపాలు కచ్చేరిలో భర్తగారికి నుద్యోగమగుటచే నాకచ్చేరిలోనే వీరుభయులు కాపురముండిరి. కాబట్టి అప్పుడుకూడ నీమెయొంటరిగా నుండలేదు. కానియిప్పుడు మాత్రము ప్రత్యేకముగా జీవించవలసివచ్చెను. అయినను ధైర్యమువదలక విద్యయందే చిత్తమునుంచి శ్రద్ధతోఁ బాటుపడుచుండెను. రెండువారము లీప్రకారము జరిగినతరువాత నామె శరీరములో రుగ్ణత ప్రవేశించెను. ఆమె శరీరస్థితినిచూచి మాయింటికిఁ దీసికొనిపోతిని. అదిమొదలు ఆమెపాఠశాలవదలువరకు మాయింటియొద్దనే యుండెను. ఆమె నడతమిగుల శ్లాఘాపాత్రము.

“1884వ సంవత్సరపు వసంతకాలమునందు మిషనరీ సంఘమువారు జ్యోషిగారి నొకయుపన్యాసముఁ జేయుమని కోరిరి. ఆమె యందులకియ్యకొని “బాల్యవివాహము”ను గూర్చి ప్రస్తావించుటకు సమకట్టెను. ఆమె “బాల్య వివాహము” మంచిదనిచేసిన యుపన్యాసమునకు నక్కడఁ జేరినవారందరు మిగుల నాశ్చర్యపడిరి. ఏప్రిల్ నెలలో నామెయుపన్యాసమును వినినవారికి నాసంగతివిషయమై యభిప్రాయభేదము కలిగినపక్షమున పండితరామాబాయిగారు చేసిన గ్రంథములో వివాహవిషయమయి వ్రాసినసంగతులను చదివినయెడల జ్యోషిగారు చెప్పిన యంశములు స్పష్టమగును.

“నేను అమెరికాదేశమునకు హిందువుగానే వెళ్ళి స్వదేశమునకు హిందువుగానేవచ్చి కులస్థులనడుమ హిందువుగానే జీవించెదను” అని జ్యోషిగారు చెప్పిరి.

ఆప్రకారముగానే చదువుకొని యంత్యదశవరకు నాశపథమునే నెరవేర్చుకొనెను.

దూరదేశములనుండి వెలువడి కొంతకాలమునకు తిరిగి తనతల్లి మొదలగు స్వజనము నొద్దకుఁజేరెను. కాని వారిపోషణవలన నామెతిరిగి శరీరములో స్వస్థతఁజేయుటకు వారెన్ని ప్రయత్నములు చేసినను అవియన్నియు విఫలములాయెను. అత్యాతురతతో రేయింబగళ్ళు ఆమెమంచమునొద్ద వారందరు కనిపెట్టియుండిరి. చివరకు ప్రియమైన తల్లిగారిచేతులలో నామెప్రాణములువిడిచిపెట్టవలసివచ్చెను. ఈయాపదపునాపట్టణములో నామెపుట్టినింట 1887 సం॥ ఫిబ్రవరు 26వ తేదిని తటస్థించెను. ఆమెకళేబరమును దహనముచేయక పూర్వము ఆమెభర్త యొకపటమును (Photograph) తీయించెను. ప్రాణవిహీనమయిన యీమెయాకారము వర్ణింపనలవిగాదు. ఆమెజీవితకాలములో తీసినపటము లన్నిటిలో నిదియే మిగుల రసవంతమగునది. చలించని యోష్ఠములు అతివిచారముచే దెల్లనై బాల్యదశయందే వృద్ధాప్యమును పొడచూపు ముఖమును చూడగా నామె అమెరికాదేశపు స్నేహితులకు "నేను చేయవలసినదంతయుఁ జేసినాను" అనువార్తను పంపుచున్నట్లు కనుపడెను. ఆహా! ఆమె స్వల్పకాలములోఁ జేయవలసినదంతయుఁ జేసిపోయెను! దూరదేశమునుండి వచ్చుటచేత నామెయు, భర్తయుకూడ కులస్థులచే ననాదరణ చేయబడి బహిష్కారము చేయబడవలసినది. అట్టిసంగతిలో వైద్యశాస్త్రమందు డాక్టరు పట్టమునందిన యీచిన్నది స్వగృహము చేరినదన్నవార్త విననతోడనే మతస్థులందరు గుంపుగుంపులుగావచ్చి యీమెను గౌరవించిరి.

కులాచారసంస్కారకులుకూడ నామెకుజరిగిన గౌరవమునుచూచి యాశ్చర్యపడిరి. ఆమెశరీరస్థితినిగూర్చి వార్తాపత్రికలన్నియు ప్రతిదినమును వ్రాయుచు నామె చనిపోయిన దినమున పునాపట్టణములోని వార్తాపత్రికలన్నియు నీమె మరణమునుగూర్చి వ్రాసి కాగితమంతయు నల్లసిరాతో మరణవార్తను సూచించు చిహ్నలను కనుపరుచుచు తమదుఃఖమును బయలుపరచెను. ఆమె విషయమయి 'కేసరి' పత్రికలో నీప్రకారము వ్రాయఁబడినది.

"డాక్టరు ఆనందబాయిజోష్యేషి మనలను విడిచి లోకాంతరగతురాలాయెను. కాని యీమె సంపాదించిన కీర్తి చిరతరమైనది. మనదేశపు స్త్రీలలో మరికొందరుకూడ నీమెవలె శాశ్వతమైన కీర్తిని సంపాదించుటకుఁ బ్రయత్నము చేయుదురని నమ్ముచున్నాము. ఈమెను మనము సదాజ్ఞాపకముంచుకొనుటకుఁ దగినప్రయత్నములు చేయవలయును. వైద్యశాస్త్రము నభ్యసించుట కియ్యకొను స్త్రీలకు నామెపేరుమీదుగా ధనసహాయము చేసినయెడల నానందబాయిజోష్యేషిగారి ఋణమును మనము

తీర్చుకొనినవార మగుదుము. కాబట్టి యీమెపేరు శాశ్వతముగానుండునట్లు చే యుటకు మన దేశస్థులందరు ప్రయత్నించెదరని నమ్ముచున్నాము"

పునాపట్టణవార్తా పత్రికలలో నొకటి యైన "జ్ఞానచక్షువు" నందు 1887 సం॥మార్చినెల 2వ తేదిని యామెమరణము విషయమయి యీప్రకారము వ్రాయఁబడినది.

"గడచిన స్థిరవాసరమురాత్రి రెండు యామములప్పుడు ఆనందబాయిజోష్యిగారు మన లోకమునువదలి పరలోకమును పొందిరి. ఆమె మరణమువలన మన హిందూదేశమునకు గొప్పనష్టము కలిగినది. అదివరకు రెండునూసములనుండి యీమె పునాపట్టణములో నివసించుచుండెను. ఆమె శరీరస్థితి బాగుగనుండనిహేతువుచే నక్కడివైద్యుల చికిత్స నిమిత్తము పునాపట్టణమును చేరెను కాని చికిత్సలవలన ప్రయోజనము లేకపోయెను.

మిగుల బాల్యురాలయినను, ఆమెధైర్యస్థైర్యములును, భర్తయందలి భక్తి శ్రద్ధలును మిగుల శ్లాఘనీయములు. ఆమెను పోలు స్త్రీలు మరికొందరు బయలు దేరుదురని మేము నమ్ముచున్నాము. హిందూదేశపు సుందరులలో నీమె మిగుల ఘనత కెక్కినదని చెప్పవచ్చును. ఆమె నేర్చిన విద్యవలన నామె సుగుణసంపత్తి వృద్ధియయ్యెను. మిగుల బలమయిన వ్యాధివలనఁ బీడితురాలయినను వ్యాధి విషయమై యెప్పుడును మొరపెట్టలేదు. కొన్నిదినములు బాధపడినరువాత నామెశరీరమంతయు కృశించి యెముకలు బయలుపడినవి. ఆమెను చూచినవారందరును మిగుల వ్యసన పడిరిగాని ఆమెమాత్రము వ్యసనపడక వ్యాధిని అనుభవించుట తనకు విధియైన పనియనియెంచి ధైర్యము నవలంబించియుండెను. ఆమెయొక్క ప్రతిమను తీసినతరువాత నామె శరీరమును స్నానము చేయించి మంచిబట్టలు వస్తువులు మొదలయిన వానితో నలంకరించి ఆమె బంధువులును, మరణవార్తవినిన పునాపట్టణవాస్తవ్యులందరును చేరి వారికి జోష్యిగారియందుఁగల ప్రేమాతిశయమును కనుపరుచుచు దహన సంస్కారక్రియలు జరిగించిరి. ఆమె దేశాంతరమునకుఁ బోయివచ్చినందువలన హిందూ మతాచారములప్రకారము దహనము చేయుటకు కొంతమంది యభ్యంతరములు పట్టుదురని భయపడిరిగాని అట్టిభయమునకుఁ గారణము లేదయ్యె. మతస్థులందరును ఆమెను మతపద్ధతులననుసరించి దహనము చేయుటకియ్యకొని యథావిధిగా కర్మ చేయించిరి. ఆమె కళేబరమును చితిపైనిపెట్టినతరువాత వి, యమ్, రానడేగారు ఆమెవిషయమయి యుపన్యాసము చేసిరి. అటుతర్వాత శవమును దహనము చేసిరి."

అహల్యాబాయి.

సాలెవర్ణమునందుద్భవమై గొల్లవాండ్రకులవృత్తిం జేయుచు మల్హారిరావుగారు మధ్యహిందూస్థానమందు నేటివరకు హొల్కారు రాష్ట్రములని వాడఁబడు దేశములను ఆన 1724-1765 సంవత్సరములమధ్య నేకగ్రీవముగాఁ బరిపాలించెను. యౌవనమందీయన నివసించిన హొల్ అనుగ్రామమునుపట్టి వీరిసంతతివారికి హొల్కారు అనునామము కలిగెను.

మల్హారిరావుగారు 1765 సంవత్సరమునందుఁ బరలోకగతుఁడాయెను. ఆయనకుమారుఁడు ఖండీరావు 1754 సంవత్సరమునందు యుద్ధరంగములో హతుఁడాయెను. ఆయన సింధియాకుటుంబములోఁ జేరిన అహల్యాబాయి అనునామెను వివాహముచేసికొని ఆమెవలన నొకకుమారుని కొమార్తెను బడసెను. 1765వ సంవత్సరమునందు మల్హారిరావుగారు చనిపోయినపిమ్మట ఆయనపౌత్రుఁడు సింహాసనమునకు వచ్చెనుకాని చాలకాలము జీవించలేదు.

అప్పుడు దివానుగానుండిన గంగాధర్‌గారు అహల్యాబాయితోఁ గుమారుని పెంచుకోవలసినదనియు రాజ్యపరిపాలన తాను చేసెదననియు చాలదూరము చెప్పెను. ఈప్రకారము చేయుటకు అహల్యాబాయిని ప్రోత్సాహపరచ వలసినదని పీష్వాకు పినతండ్రియగు పునానివాసుఁడగు రఘునాధరావుగారికి గొప్పగా లంచమిచ్చుటకుఁగూడ ప్రయత్నించెనుకాని అహల్యాబాయి అందుకు సమ్మతించలేదు. ఆమె సేనలను స్వయముగా నడపుటకు సిద్ధపరచి తన అంబారికి నాలుగువైపులను బాణములలోనింపిన అమ్ములపొదులను ధనస్సులను కట్టుటకు ఆజ్ఞాపించెను. దివానుగారు చేసినప్రయత్నములు విఫలములయి ఆయనకూడ లోబడెను. ఆయన వెనక చేసిన మంచిపనులనుపట్టి క్షమింపబడెను.

ఆమె సింహాసనమెక్కినప్పుడు భండారములలో విశేషముగా ద్రవ్యము కలదు. ఆమెమొదటిపని యీద్రవ్యమును ధర్మార్థముక్రింద వినియోగపరుచుట. అందులకై తులసీయాకులు నీటియందుంచి ఆయాకులతో ధనముపైని యుదకముచల్లి బ్రాహ్మణులచేత మంత్రములు మొదలగునవి చదివించెను.

మల్హారిరావుగారి కుటుంబములోఁ జేరినవాఁడును ఆయనవలన మిగులగౌరవింపఁబడినట్టివాఁడును అగు తుక్కాజీహొల్కారును ఆమె సేనానాయకునిగా నేర్పరచుకొనెను. అతఁడామెయొద్ద బహువిశ్వాసముతోఁ బనిచేయుచుండెను. అహల్యాబాయిని తల్లియని భావించుచుండెను. ఆమె యాతనియెడల పుత్రభావము కలిగియుండెను.

12 అ - సుందరరామయ్య. [సశేషము]

స్త్రీహితోపదేశము రజోవిషయము.

(౯౨ - పుట శేషము.)

ఎడమపార్శ్వమందు తరుచుగా నొప్పికలిగియుండును. ముక్కువెంబడి రక్తము వచ్చుచుండును. దానిని ఆపకూడదు. ముఖమందును శరీరమందును అక్కడక్కడ చిన్నచిన్న పొక్కులు లేచును.

ఈపైని చెప్పబడిన లక్షణములలో నన్నియుఁగాని కొన్నిగాని కనుపడినప్పుడు తగిన చికిత్సవెంటనే చేయించుకొనవలయును. లేనిపక్షమందు చాలజబ్బు చేయును. మంచిచికిత్సజరిగినయెడల మంచియారోగ్యము కలిగి, తరువాత యావజ్జీవమును సుఖముగానుండును.— ముట్లుడుగు కాలమునకు కలుగు క్రొవ్వు శరీర సాధకము చేత పోవును. శరీరసాధకము చేయుచున్నయెడల, ఆకాలమందొకవేళ గర్భోత్పత్తి యయినను సుఖప్రసవమగుటకు సుగమముగానుండును. మఱియును నలువదియేని యేబది సంవత్సరములు వయస్సువచ్చువరకు బహిష్ఠగుచుండును. ముట్లునిలిచిపోవు కాలమునకు మూలశంకజాడ్యమువచ్చి ఆసనము వెంబడి రక్తముస్రవించును. అయినను కొద్దికాలమునకు దానంతటదికట్టిపోవును గనుక అందును గురించి చికిత్సచేయ నక్కరలేదు.

బహిష్ఠగుట నిలిచిపోవు కాలము పైని చెప్పినప్రకారము అనేక కారణముల చేత మిగుల శ్రద్ధతో కనిపెట్టవలసి యుండునదిగావునను, అది మొదలుకొని శరీరారోగ్యమునకును, అనారోగ్యమునకును ఆకాలమందు పుచ్చుకొను శ్రద్ధాశ్రద్ధలే కారణములగునుగనుకను స్త్రీలందువిషయమయి విశేషము జాగ్రతనువహించ వలసియుండును.

స్త్రీహితోపదేశము.

తృతీయాధ్యాయము.

గర్భచిహ్నాలు.

గర్భిణియయినట్లు తెలిసికొనుటకు మామూలుప్రకారము బహిష్ఠకాకపోవుట యనగా నెలతప్పుట, మొట్టమొదటి గురుతుగా నెంచవచ్చును. స్త్రీకి మంచిశరీరారోగ్యము కలిగియున్నప్పుడిది యొకటే గర్భోత్పత్తికి ముఖ్యచిహ్నముగాఁ జూచుకొనదగును. కాని నెలతప్పుటకు మరికొన్ని కారణములుకూడ యుండుటకలవు. గర్భమందేదైన ఒకజబ్బుగాని శ్వాసకోశములు మొదలగు నితరఅవయవములయందేదైన నొకయక్రమముగాని సంభవించియున్నయెడల నదియును బహిష్ఠకాకుండ జేయును. కావున నెలతప్పుటమాత్రమేగాక మరికొన్ని చిహ్నాలుకూడ కనిపెట్టవలెను.

గర్భచిహ్నలలో వేవిళ్ళని మనవారనుకొనునది రెండవదిగా నెంచుకవలయును. ఇది గర్భోత్పత్తియయినతోడనే యనగా, నయినతరువాత పదియో లేక యిరువదిదినములలో కనుపడునదిగానున్నది. వేవిళ్ళనగా నుదయకాలమం వమన మగుటయు ప్రాతర్భోజన మిష్టము లేకపోవుటయు, నయియున్న ఈయిబ్బంది మూడునాల్గు మాసములవరకునుండును. ఇది కొందరికి లేకపోవుయు గలదుగాని తరుచుగానిదియొకవిశేష చిహ్నముగానెంచుదురు. ఇది యజీర్ణః మొదలయిన జఠరదోషములవల్ల కలుగకపోయినయెడల నమ్మదగిన గురుతుగా యుండును. మఱియునిదియుదయకాలమందేగాని కలుగదు గనుక గర్భిణిచిహ్నమె మఱియొకటియోసులభముగానే కనుగొనవచ్చును.

మూడవచిహ్నము. స్తనములయందు చువ్వుచువ్వుమనిపోట్లు దడదడ ఈవిమయిన నొప్పియు అవిపెద్దవగుటయును చనుమొనలు నలుపెక్కుటయును గమయిన రెండవమాసమందు కలుగును. కొన్నిమాసములైనవెనుకపిండినచో స్తనము వెంబడిని నీళ్లవంటిద్రవము లేకపాలు వచ్చును. ఈచిహ్నము ప్రథమగర్భవిషయమయి గర్భోత్పత్తియయినట్లు నిశ్చయచిహ్నముగా గ్రహించవచ్చును.— స్తనముల యొక్క నరములు స్పష్టముగాను నీలముగాను కనుపించును. స్తనములు గట్టిగాను దృఢముగాను నుండును. వానిమొనలు పెద్దవై పైకివచ్చును. అందు పైని కొంచెము తడియుండుచునుండును. గర్భమయినపిమ్మట రెండవమాసములో చనుమొనలు చుట్టును గాఢమయిన గోధుమవర్ణముగల చుక్కకనుపించును దాని రంగు మొట్టమొదట సాధారముగాను క్రమ క్రమముగా గాఢముగాను నుండును. ఈచుక్క నల్లనితలవెండ్రుకలు నల్లనినేత్రములు నల్లనిశరీరచ్ఛాయ గలవారికి ఎక్కువనల్లగాను, ఎఱ్ఱగానుండువారికి సాధారణ నైల్యముగలదిగానుండును. ఇది అంగుళము మొదలుకొని యంగుళమునరవరకువెడల్పుకలిగియుండును. చాలమందికి అందులరంగువలెనే దానివైశాల్యమును హెచ్చుచుండును. అదికొంచెముబ్బెత్తుగా నుండును. ఈచిహ్నము, ప్రథమగర్భమునకు ప్రధానచిహ్నలలో నొకటిగా నెంచవలెను. సంతానవతులకు దీనినిబట్టి గర్భోత్పత్తి నిశ్చయించుట కష్టము.

నాల్గవచిహ్నము- శిశుచలనమనగా కడుపులో బిడ్డకదలుట. ఇది సాధారణముగా నాల్గవ మాసముయొక్క యంత్యమున కలుగును. కొందఱికిది మూడు మాసములగుసరికి తటస్థించును. అయిదు మాసములకు కలుగుటయరుదు. ఆరుమాసములవరకు నిది సంభవించకపోవుటయును గలదుగాని యదిబహుఅరుదు. ఒకవా

రము హెచ్చుతగ్గుగా నాల్గుమాసములగు సరికి కలుగుట సర్వసాధారణము.—ఈ లక్షణమును గర్భోత్పత్తికి ముఖ్యలక్షణముగా నెంచవలసియున్నది. శిశువు కదలుట యారంభము కాగానే గర్భము పెద్దదగును. కదలిక కలుగుట గర్భిణికించుమించుగ సగము కాలమయినట్లెంచుకొనవచ్చును. ఈశిశుచలన కాలములో కొందరు స్త్రీలకు కన్నులు తిరుగుట మూర్ఛవచ్చుట యీ మొదలయిన బాధలు కలుగును. ఆ కాలమందొక్కొక్క స్త్రీకి ఒడలు తెలియదు. ఇది బహుఅరుదు. శిశువు కదలినప్పుడేలాగుననుండునని స్త్రీలనడుగగా కొందరు పక్షిరెక్కలు కొట్టుకొన్నట్లుండునని చెప్పుదురు. కొందరు జారినట్లు కొట్టినట్లు దుమికినట్లు లుండునని చెప్పుదురు. కదలిక యారంభమయిన మరునాటినుండి యీ కొట్టుకొనుటయు దుముకుటయు కొట్టుటయు దినమునకారు మొదలుకొని పండ్రెండు పర్యాయములవరకుఁ గనుపడును. మరల కొన్ని దినములవరకు నేవిధమయిన కదలికయు నుండదు. ఉన్నను కొద్దిగానుండును. ఈశిశుచలనము మొట్టమొదట పక్షిరెక్కలు కొట్టుకున్నట్లు యుండుననియు, ఆపైని ఒకమాసమునకనగా నారవమాసమందు దుమికినట్లుండుననియు చాలమంది చెప్పుదరు ఇట్టిభేదము సకారణమని యెంచవచ్చును. ఏమనగా నాల్గైదుమాసములమధ్య శిశువునకు కొట్టుకొను శక్తేగాని దుముకు శక్తియుండదు. ఆరవమాసము దాటిశక్తికలుగును—ఈచలనమునకు రెండుకారణములు కలవు. ౧. గర్భము పెద్దదై క్రిందస్థలము లేక పొత్తికడుపులోకి వ్యాపించును. ౨. శిశువునకవయవములను కదల్చుశక్తి కలిగి గర్భగోళములో నటునిటు తన్నుచు కొట్టుచు పడుచునుండును. కొందరు స్త్రీలకు జఠరవాయుదోషముచే గర్భము పెద్దదైనప్పుడు గర్భమయి శిశుచలనమయినట్లూహింతురు. నిజమయిన గర్భమునకును గర్భమువలె కనుపడు సదరుదోషమునకును భేదమేమనగా దోషమయిన గర్భమొకప్పుడు పెద్దదిగాను మరియొకప్పుడు చిన్నదిగాను అగును- గర్భమయినయెడల వృద్ధి క్రమాభివృద్ధి కలిగియుండును- జబ్బయినయెడల నొక్కినప్పుడు గాలియొక్క ధ్వని, అనగా మద్దెలమీద వాయించినప్పుడు కలుగుధ్వనివంటి ధ్వని వినబడును- నిజమయిన గర్భమయినయెడల గట్టిగాను నొక్కిన నొక్కబడకయును బల్లమీద వాయించినట్లు ధ్వని గలిగియుండును-

అయిదవచిహ్నము- పైని చెప్పఁబడిన శిశుచలనము కావేగిరమే కడుపు పెద్దదైగట్టిపడును- కొందరికి క్రొవ్వు పెరిగి గర్భమయినట్లు కనుపడును గాని నొక్కి చూచినప్పుడదైనదియు నిదైనదియు భేదము తెలియును- క్రొవ్వయినయెడల మెత్తగా నుండును-

ఆరవచిహ్నము-బొడ్డు పైకివచ్చుట- శిశుచలనమైన మరికొన్ని దినములకుగాని

యుదికలుగను- గర్భోత్పత్తియయిన మొదటి రెండు మాసముల వరకు బొడ్డు లోపలికి దించుకొనిపోయియుండును- నెలలునిండినకొలది పైకివచ్చును నిజమైన గర్భిణులకు బొడ్డుపొత్తికడుపుతో సమానముగా నగును- గర్భమగునా కాదాయని సంశయము కలిగియున్నప్పుడు దీనినికనిపెట్టవలెను-

ఏడవచిహ్నము- చిక్కిపోవుట- ముఖము అందులో ముక్కు మరింత కృశించను- ముఖలక్షణము మారును- ఇట్లుగర్భమైన ప్రారంభములోనుండును- నెలలు నిండినకొలది తిరిగి ముఖవికాసము యథాప్రకారముగానుండను- దేహపుష్టిగల స్త్రీలు హఠాత్తుగా కృశించినయెడల గర్భిణులైనట్లు తెలిసికొందురు- ఆచిక్కిపోవుట నెలలునిండు సమయములోగాని ప్రసవానంతరమునఁగాని తిరిగిపూర్తియగును-

ఎనిమిదవచిహ్నము- మూత్రబాధ తరుచుగా గలిగియుండును- మొదటినెలలలో నీబాధవిశేషముగానుండి రాత్రులు లఘుశంక కనేకపర్యాయములు లేవవలసి వచ్చుచుండను- మరలకొద్దిగానేగాని విశేషముగానుండను- శిశుచలనమైన తరువాత నీబాధపోయి ప్రసవసమయమునకు ముందు మరలకలుగునుగాని యప్పుడు బాధయేమియునుండదు- ఇందువలన గలుగుబాధ స్వల్పచికిత్సచేతపోగలదు-

ఈపైనిచెప్పబడిన యెనిమిదివిధములయిన చిహ్నలలో ముఖ్యములైనవన్నియు నున్నమీదట గర్భోత్పత్తియైనట్లు నిశ్చయించుటకు మరికొన్ని సామాన్య చిహ్నలుకూడ కనిపెట్టవలసియుండును- అవేమనగా విశేషనిద్ర-గుండెలలోమంట-చొంగ విశేషముగాబయలుదేరుట- ఆకలితగ్గుట- కోరికలు హెచ్చుట- మనస్సు చలించుట- శరీరముమీదమచ్చలు బయలుదేరుట- భోజనపదార్థములలో నిష్టానిష్టములు—ఇవి గర్భోత్పత్తివలననేకాక యితరకారణములచేతనుగూడ కలుగవచ్చునుగాని పైనిచెప్పిన యెనిమిది విధములైన లక్షణములు నివియునుకూడనున్నయెడల నిశ్చయముగా గర్భమైనట్లు రూఢిగా నమ్మవచ్చును-

నిద్ర— గర్భిణులకు సమయాసమయములనక యెల్లప్పుడును నిద్రవచ్చుచుండును-

గుండెలమంట— కొందఱు గర్భిణులకీబాధ విశేషముగానుండును- గాని యుదియున్నవారికి ఏలోపములేకుండ నెలలుగడిచిపోవునని నిశ్చయించుకొనవచ్చును- మరియు నిది సులభముగాశాంతించును-

నోటివెంబడిని విశేషముగా ద్రవముబయలుదేరుట గర్భోత్పత్తికి లక్షణము- ఇదియసహ్యకరముగానుండును గాని దీనివలనహానియేమియు లేదు- ఈబాధ, కొన్ని దినములవరకు నుండును- ఒకప్పుడు కొన్నిమాసములవరకుపోదు- [సశేషము-]

"OUR DUTY TO OUR FILTHY NEIGHBOURS IN SOUTHERN INDIA."

(౧౬-పుట శేషము.)

ఇప్పుడు ప్రజావృద్ధి విశేషముగా నగుటచేతను నాగరికతచేతను నివాసమునకు తగినస్థలము కుశలమైనది. ఈహేతువుచేతనే మనము ముఖ్యముగా శ్రద్ధపుచ్చుకొనవలసియున్నది మనము ముందుగా పట్టణములలో పెంట, మురికినీరు మొదలగునవి నిలువనియ్యక, వానిని దూరముగా విసర్జించు సాధనములు చేయవలెను. ఎవరియిల్లు వారు చెత్తయేమిలేకుండ జాగ్రత్తపెట్టుకొనవలెను. పట్టణసమాజము వారు ఊరుశుభ్రముగా నుంచవలెను. అధికారులు సంబంధము కలుగజేసికొని మురికికుండ్లను తోడివేయించవలెను. పెంటపోగులు నిలువనియ్యకూడదు. కాపురముండు గృహములకు చేరువగా పశువులసాలలుండనియ్యకూడదు. వీధులు కాని ఊరికి సమీపముగానుండు గయాళుకాని చెరుపనియ్యకూడదు. మురికినీరు పోవుటకు తగిన జలదార్లు కట్టించవలెను.

Pure water—పానముచేయు జలము శుభ్రముగా నుండుటకై జలాశయములు జాగ్రతగా కాపాడవలయును. మనలో కడజాతివాడు దాహముచేత గొంతు ఆర్చుకొనపోయి నీళ్ళుత్రాగుటకొరకు కొకనుయ్యిగాని చెరువుగాని సమీపించిన యెడల వాడు ముట్టుకొనిన మాత్రమున చెరువు మైలపడి పోవునని దానిచెంతకు వానిని చేరనియ్యము. ఒకవేళ వాడు ముట్టుకొన్నయెడల వాడు ఘోరమైన నేరము చేసినట్లు చుతుము. చెరవునకుసంప్రోక్షణ చేయింతుము. సంప్రోక్షణమయినతరువాత నా గ్రామ, అచెరువులో మైలబట్టలుతుకుదురు. కొందరు ముఖము కడుగుకొని నీళ్ళు పుక్కిలించి ఉమ్మివేయుదురు కొందరు ఒడలు తోముకొని స్నానము చేయుదురు. ఈపనులు మనదేశములలోనేకాని నాగరికతగల యే దేశములోను సాగనేరవు. ఊరికి నొక్కటే మంచినీళ్ళ చెరువుండినయెడల కడజాతివారి యుపయోగము కొరకై యాచెరువునకుసమీపమున నొకనుయ్యిత్రవ్వించవలెను. ఇట్లుచేసినయెడల వారికి త్రాగుటకు శుభ్రమైన నీరుదొరకును. ఇప్పుడక్కడక్కడ మంచినీళ్ళ చెరువులనుగురించి కొంచెము జాగ్రత పుచ్చుకొని చెరువులలో స్నానముచేయుట, బట్టలుతుకుట మొదలైనపనులు మానిపించుటకయి కాపలా మనుష్యులను జీతమిచ్చి యుంచుచున్నారు. పల్లెటూళ్ళలో చెరువు లధికారుల స్వాధీనములో లేనిహేతువుచేత నెవ్వరేమి చేసినను, నోరెత్తుటకు వీలులేదు. ఆదిని మనఋషులలో కొందరీవిషయమై కొన్ని నిబంధనలు చేసినారనియు మనమిప్పుడేమిచేయ నవసరము లేదనియు మనలో కొందరు చెప్పుదురు కాని మనఋషులు చేసిన నిబంధనలు తాటియాకుల పుస్తకములనువదలియెన్నడును అమలులోకి రాలేదు. కాబట్టి మనమిప్పుడు వానిని పట్టుకొని వ్రేలాడిన ప్రయోజనము లేదు. ఇప్పటి

ధర్మశాస్త్రాధికారులు అవసరమైన నిబంధనలనేర్పరిచి అమలులోకి తేవలెను. చెడునీరు పానము చేయుటవలన మనదేశములో మరిడీజాడ్యములు, జ్వరములు, గ్రహాణి మొదలయిన వ్యాధులు పుట్టి ప్రాణనాశముకూడ కలుగజేయుచున్నవి. చదువుకొన్నవారు శుభ్రమయిన జలమును కాపాడుటకై ప్రయత్నము చేయుచున్నారు. ప్రజలకందరకు నిట్టిశ్రద్ధ పుట్టవలెను. స్కూళ్ళలో నుపాధ్యాయులీవిషయమై శ్రద్ధపుచ్చుకొని పూనికతో పనిచేసినయెడల తప్పక లాభముకలుగును.

Drainage—మురికినీరు పోవుటకై బహుజాగ్రత పుచ్చుకొనవలెను. మురికినీరు భూమిలో నిలవకుండునట్లు జలదార్లు నిటుకతోకాని రాతితోఁగాని కట్టించవలెను. జలదార్లలో నీరు నెన్నడును నిలువనియ్యగూడదు. అరితిని జరిగినయెడల మిక్కిలి చెరుపు కలుగును.

Prevent over crowding. modal Ruts-Emigration:—అధికారు లిండ్లు నిరుకుగా గట్టనియ్యగూడదు జనసమ్మర్దము విస్తారమున్న స్థలములలో క్రొత్తయిడ్లు కట్టనియ్యగూడదు. మనలో ధనికులు కొందరు వేలకువేలు రూపాయులు సోమరిపోతులను మేపుటకై కర్చుపెట్టుచున్నారు. అట్లుచేసిన మనకేమియు లాభములేదు. వారిలో కొందరైనను భూతదయకలవారై పాత్రులయిన బీదలకు నివాసార్హములైన చిన్నగృహములను కట్టించి యిచ్చినయెడల, దేశమునకెంతో పకారులగుదురు. అట్టివారి నెన్నటికిని ప్రజలు మరువజాలరు సాధారణముగా నొకగ్రామములో నొకటిరెండు మంచిగృహములు క్రొత్తవి కట్టినయెడల క్రమముగా నూరంతయు మంచిగృహములగును. ఒకరినిచూచి మఱియొకరు మంచి యిండ్లుకట్టుదురు. గ్రామాధికారులు పాటుపడి జీవనముచేయు బీదవారికి నూరుబయలున నివాసయోగ్యమైన చిన్నయిండ్లు కట్టించి స్వల్పమైన యద్దెకు నిచ్చినయెడల ప్రస్తుతము లాభ మేమి కనుపించకపోయినను, తుదకు మనకు క్షేమమేకాని మరియొకటికాదు. కూలిపని చేయువారలు సమీపమయిన దేశములకు పోయినయెడల డబ్బుసంపాదించి సుఖముగా జీవించవచ్చునుగనుక నట్లుచేయుటకు వారిని ప్రోత్సాహము చేయవలెను. ఇప్పుడు మనదేశములో రంగూన్ మొదలగు సమీపదేశములకుబోయి, పాటుపడి ధనము సంపాదించి కూలిపనివాండ్రు తిరిగి తమ స్వగ్రామములు చేరుచున్నారు. ఇటువంటివారిద్దరుముగ్గురు తమ తావునకు జేరినయెడల నితరులకు హెచ్చరిక పుట్టును. కాఁబట్టి యటువంటివారు తిరిగి వారి స్వస్థలము సులభముగాఁ జేరుటకు తగుసహాయము మనము చేయవలెను. మార్గములో వారికష్టార్జితము దొంగలపాలు గాకుండ మనము కాపాడవలెను.

Grant plots of waste land—మనదేశములో సేద్యము చేయుటకు దగినభూమి చాలభాగము గయాళీగానున్నది. కూలివాండ్రను కొద్దివ్యవహారస్థులను ఇటువంటి భూమి కొంతపుచ్చుకొనుటకు మనము ప్రేరేపణచేయవలయును. వట్టి ప్రేరేపణవలననేమియు లాభములేదు. వారలకు తగిన సదుపాయములను జేయవలెను. కూలివాండ్రకొక్కొక్కరికి 5, 6, యెకరముల నేల కష్టపడి ఫలపరుచుకొనినయెడల 10 సంవత్సరములవరకు పన్నులేకుండ నిప్పించవలెను. ఇప్పుడు సర్కారులో కొలువుచేసి 20 రూపాయలలోపు పెన్షను తీసికొనుచున్నవారికిగూడ పైనిజెప్పిన పద్ధతిని కొంతభూమినియ్యవచ్చును. ఇట్లు చేసినయెడల గయాళీభూములు పంటభూములయి ప్రజావృద్ధియగునట్లుగానే పంటలుకూడ యభివృద్ధినొందును.

Increase hospital accomodation—దేశమువిశేషవ్యాధిగ్రస్తమయి యున్నదిగనుక, ధర్మాసుపత్రులు వృద్ధిచేయవలెను. ఈవిషయములో సర్కారువారు, ప్రజలుకూడ చాలపనిచేసి గౌరవమును పొందినారు. ఆసుపత్రులు వృద్ధిచేయుటకు కొంతకాలముపట్టును. 30 సంవత్సరములక్రిందట దక్షిణ హిందూస్థానములో ధర్మాసుపత్రులసంఖ్య 40కి తక్కువగానుండెను. ఇప్పుడు రమారమి 350 ఉన్నవి. ఇంగ్లండు, స్కాట్లండు దేశములలో 36000000 మంది జనులున్నారు. అక్కడియాసుపత్రులలో మొత్తముమీద 16,400 కాయిలా మంచములున్నవి. ఫ్రాన్సుదేశములో జనసంఖ్య కొంచెమెచ్చుతగ్గుగా సమానమైనప్పటికి 72,000 కాయిలామంచములున్నవి. దక్షిణహిందూస్థానములో ఆసుపత్రులలో 3,500 కాయిలా మంచములుమాత్రమే యున్నవి. అయితే మనదేశములో ఆసుపత్రులలో తరుచుగా రోగియింటివద్ద పుచ్చుకొనుటకు మందులనిచ్చెదరు. కొన్నిచోట్ల సర్కారునౌకర్లు తాము రోగులయింటివద్దకు వెళ్ళి మందునిచ్చెదరు- ఇట్లు చేయుటవలన లాభమేకాని మరియొకటికాదు. పెద్ద ఆసుపత్రులలో రోగులను ఉంచుటవల్ల కొన్ని లాభములు నష్టములుకూడ కలవు.

Huts for contagious diseases—మందునిచ్చెడి విషయములో నంటురోగములను గురించి మనము జాగ్రతపుచ్చుకొనవలెను. మనదేశములో మశూచి, విశూచి జాడ్యములు తరుచుగనుక పట్టణము చివరనొక విశాలమయిన పూరియిల్లుండవలెను. ఈజాడ్యములు వచ్చినవారిని తత్క్షణము మందునిచ్చుటకక్కడికి తీసికొనివెళ్ళవలెను. అవసరము వచ్చినప్పుడిటువంటి యిండ్లు నిముషములోఁ గట్టించవచ్చును- ఇటువంటి యిండ్లలో నుంచినయెడల రోగులకు గూడ లాభము

కలుగును. వారివారిస్వగృహములలోకంటె నిటువంటి యిండ్లలో జాడ్యము మరలుటకవకాశము లెక్కువగనుండును.

Distribution of cheap febrifuges—జ్వరములకు క్వినైను బీదలకు ధర్మార్థముగ నీయవలయును. మధ్యప్రాంతములో నీయౌషధము ప్రజలకు సర్కారువారు ధర్మార్థముగ నిచ్చుచున్నారు. క్వినైను తయారు చేయుటకు సులభమయిన మార్గము క్రొత్తగా కనిపెట్టినారు. కొద్దికాలములోనే యౌషధము చాల చవకయగును.

Sanitary engineers. Sanitary surveys:— పజలకు నీవిషయమై జ్ఞానము కలుగజేయవలెనని యిదివరకే చెప్పియున్నాము. ఇంతేకాక ఈవిషయములో విశేషానుభవజ్ఞానము గలవారిని యవసరమైన పనులను చేయించుటకు నియమించవలెను. మ్యూనిసిపాలిటీలకు సలహాల నిచ్చుటకు తెలివిగల స్యానిటెరీ యింజనీయరును నియమించుమని యింగ్లీషుభాషలో నీయుపన్యాసము చేసిన సర్జను జనరల్ బీడీ దొరవారు సర్కారువారిని పలుమారు కోరియున్నారు. ఈక్రొత్తయుద్యోగమునకు తగినవారు వచ్చెదరని భగవంతుని ప్రార్థింతము. క్రొత్తగా సర్కారువారు మనముఖ్యపట్టణములను స్యానిటెరీసర్వీచేయవలసినదని యాజ్ఞాపించినారు. ఇదికూడ పైనిచెప్పిన సర్జనుజనరల్ బీడీదొరగారియొక్క ప్రోత్సాహముమీదనే జరిగినది.

Need for trained sanitary inspectors—స్యానిటెరీ ఇంజనీయర్లు చెప్పినప్రకారము పనులు జరిగించుటకు ఓవర్సీయర్లను ఇనస్పెక్టర్లను నియమించవలెను. ప్రస్తుతమున్నవారికీవిషయమునను అనుభవజ్ఞానము లేదు. కాఁబట్టి తగినవారిని నియమించవలెను. ఇప్పుడు క్రొత్తగా పెట్టిన వృత్తిపరీక్షలలో సుఖాధారప్రకాశిక యొక పాఠముగా పెట్టినారు. ఈపాఠములో ముఖ్యముగా పరీక్ష తీరవలెనని కట్టడి చేసినయెడల స్యానిటెరీ ఇన్స్పెక్టర్లకు తగినవారు కావలసినంతమంది దొరుకుదురు. మనలో చదువుకొనినవారికి సహితమీవిషయమయి యేమియు తెలియదు గనుక పైనిచెప్పిన యిన్స్పెక్టర్లావశ్యకము. ఇదిగాక పుట్టినప్పటినుండియు పరిశుభ్రముగనుండని గృహములలో నివసించుటచేత నదికూడనిపనిగా మనకు తోచదు. దొరలు మనగృహములు, మనము చేయు ఎడ్డెపనులు చూచినయెడల నసహ్యపడుదురు. ఈహేతువులచేత మనంతటమన మావశ్యకములయిన పనులను చేయించుకొనలేము. కాబట్టి యిట్టిపనులు చేయించుటకయి ఇన్స్పెక్టర్లను తప్పకనియమించవలెను.

[సశేషము.]

12 చిత్రపు - వేంకటాచలము.